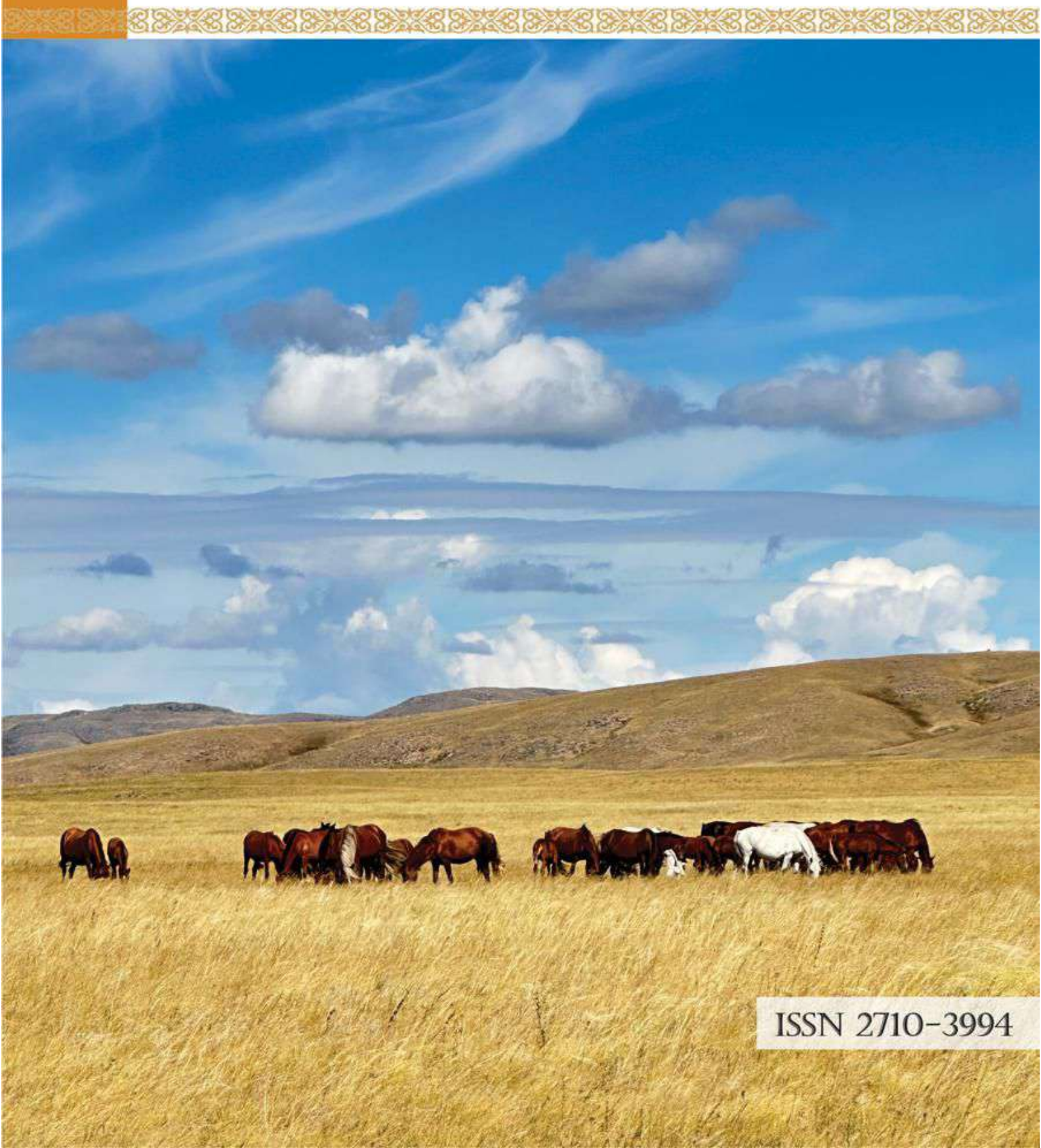

2025, 12 (3)

Asian Journal "STEPPE PANORAMA"

ISSN 2710-3994

ISSN 2710-3994 (online)

Құрылтайшысы және баспагері: Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігі Ғылым комитеті Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты ШЖҚ РМК

Ғылыми журнал Қазақстан Республикасы Инвестициялар және даму министрлігінің Байланыс, ақпараттандыру және ақпарат комитетінде 2025 ж. 5 сәуірде тіркелген. Тіркеу нөмірі № KZ91VPY00116246. Жылына 6 рет жарияланады (электронды нұсқада).

Журналда тарих ғылымының *келесі бағыттары* бойынша ғылыми жұмыстар жарияланады: тарих, этнология.

Жарияланым тілдері: қазақ, орыс, ағылшын.

Редакция мен баспаның мекен-жайы:

050010 Қазақстан Республикасы, Алматы қ., Шевченко көш., 28-үй

ҚР ҒЖБМ ҒК Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты ШЖҚ РМК

Тел.: +7 (727) 261-67-19, +7 (727) 272-47-59

Журнал сайты: <https://ajspiie.com>

© Ш.Ш. Уәлиханов атындағы
Тарих және этнология институты 2025
© Авторлар ұжымы, 2025

БАС РЕДАКТОР

Қабылдинов Зиябек Ермұқанұлы — тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, ҚР ҒЖБМ ҒКШ.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институтының бас директоры. (Қазақстан)

РЕДАКЦИЯЛЫҚ АЛҚА

Аутрам Алан (Outram Alan) — археология ғылымдарының докторы, Эксетер университеті, тарих және археология кафедрасының профессоры. (Ұлыбритания)

Аширов Адхамжон Азимбаевич — тарих ғылымдарының докторы, профессор, Өзбекстан Республикасы Ғылым академиясының Тарих институтының Этнология және антропология орталығының меңгерушісі. (Өзбекстан)

Әбіл Еркін Аманжолұлы — тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР БҒМ ҒК Мемлекет тарихы институтының директоры. (Қазақстан)

Әлімбай Нұрсан — тарих ғылымдарының кандидаты, профессор, Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институтының бас ғылыми қызметкері. (Қазақстан)

Вернер Кунтһиа (Werner Cynthia) — тарих ғылымдарының докторы, профессор, Техас университеті. (АҚШ).

Дайнер Александр (Diener Alexander) – тарих ғылымдарының докторы, профессор. Канзас университеті, (АҚШ)

Көксебаева Гүлжауһар Какенқызы — тарих ғылымдарының докторы, профессор, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті. (Қазақстан)

Кригер Виктор (Kriege Viktor) — тарих ғылымдарының докторы, Нюрнбергтегі Бавариялық немістер мәдени орталығының (BKDR) ғылыми қызметкері. (Германия)

Оайон Изабель (Ohayon Isabelle) — тарих ғылымдарының кандидаты, профессор, CERCEC директорының орынбасары, Францияның Ұлттық ғылыми зерттеу орталығының (CNRS) қызметкері. (Франция)

Сабурова Татьяна — тарих ғылымдарының докторы, профессор, Индиана университеті. (АҚШ)

Моррисон Александр (Morrison Alexander) — PhD, Оксфорд университетінің профессоры. (Ұлыбритания)

Муминов Ашірбек Құрбанұлы — тарих ғылымдарының докторы, профессор, Ислам тарихы, өнер және мәдениет ғылыми-зерттеу орталығының аға ғылыми қызметкері IRCICA – İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi. (Түркия)

Римантас Желвис (Želvys Rimantas) — тарих ғылымдарының докторы, профессор, Вильнюс педагогикалық университеті. (Литва)

Смағұлов Оразақ Смағұлұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, Балон ғылым академиясының корр.-мүшесі, Ш.Ш. Уәлиханов атындағы сыйлықтың лауреаты, ғылым мен техниканың еңбек сіңірген қайраткері, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің профессоры. (Қазақстан)

Таймағамбетов Жәкен Қожахметұлы — тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, ҚР Ұлттық музейі. (Қазақстан)

ЖАУАПТЫ РЕДАКТОР

Қаипбаева Айнагүл Толғанбайқызы — тарих ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институтының жетекші ғылыми қызметкері. (Қазақстан)

ҒЫЛЫМИ РЕДАКТОРЛАР

Қапаева Айжан Тоқанқызы — тарих ғылымдарының докторы, профессор, Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институтының Бас ғылыми қызметкері. (Қазақстан)

Қубеев Рустем Жаулыбайұлы — Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институтының ғылыми қызметкері. (Қазақстан)

ТЕХНИКАЛЫҚ ХАТШЫ

Копеева Сания Жуматайқызы — магистр, Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институтының қызметкері. (Қазақстан).

ISSN 2710-3994 (online)

Учредитель и издатель: РГП на ПХВ «Институт истории и этнологии им.Ч.Ч. Валиханова»
Комитета науки Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан

Научный журнал зарегистрирован в Комитете связи, информатизации и информации
Министерства по инвестициям и развитию Республики Казахстан, свидетельство
о регистрации:

№ KZ91VPY00116246 от 03.04.2025 г. Публикуется 6 раз в год (в электронном формате).

В журнале публикуются научные работы *по следующим направлениям* исторической науки:
история, этнология.

Языки публикации: казахский, русский, английский.

Адрес редакции и издательства:

050010 Республика Казахстан, г. Алматы, ул. Шевченко, д. 28

РГП на ПХВ Институт истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова КН МНВО РК

Тел.: +7 (727) 261-67-19, +7 (727) 272-47-59

Сайт журнала: <https://ajspiie.com>

© Институт истории и этнологии
имени Ч.Ч. Валиханова, 2025
© Коллектив авторов, 2025

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР

Кабульдинов Зиябек Ермуханович — доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, генеральный директор Института истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова КН МНВО РК. (Казахстан)

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

Абиль Еркин Аманжолович — доктор исторических наук, профессор, директор Института истории государства КН МНВО РК. (Казахстан)

Алимбай Нурсан — кандидат исторических наук, профессор, главный научный сотрудник Института истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова. (Казахстан)

Аутрам Алан (Outram Alan) — доктор археологических наук, профессор департамента археологии и истории Университета Эксетера. (Великобритания)

Аширов Адхамжон Азимбаевич — доктор исторических наук, профессор, заведующий Центром этнологии и антропологии Института истории Академии наук Республики Узбекистан. (Узбекистан)

Вернер Синтия (Werner, Cynthia) — доктор исторических наук, профессор. Техасский университет. (США)

Дайнер Александр (Diener Alexander) — доктор исторических наук, профессор. Канзасский университет (США)

Исмагулов Оразак Исмагулович — доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, член-корр. Болонской академии наук, лауреат премии им. Ч.Ч. Валиханова, заслуженный деятель науки и техники, профессор Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева. (Казахстан)

Кокебаева Гульжаухар Какеновна — доктор исторических наук, профессор Казахского национального педагогического университета имени Абая. (Казахстан)

Кригер Виктор (Kriege Viktor) — доктор исторических наук, научный сотрудник Баварского культурного центра немцев (BKDR) в Нюрнберге. (Германия)

Моррисон Александр (Morrison Alexander) — PhD, профессор Оксфордского университета. (Великобритания)

Муминов Аширбек Курбанович — доктор исторических наук, профессор, старший научный сотрудник Исследовательского центра исламской истории, искусства и культуры. IRCICA – İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi. (Турция)

Оайон Изабель (Ohayon Isabelle) — кандидат исторических наук, профессор, заместитель директора CERCEC, сотрудник Национального центра научных исследований Франции (CNRS). (Франция)

Римантас Желвис (Želvys Rimantas) — доктор педагогических наук, профессор, Вильнюсский педагогический университет. (Литва)

Сабурова Татьяна — доктор исторических наук, профессор, Университет Индианы. (США)

Таймагамбетов Жакен Кожаметович — доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, Национальный музей РК. (Казахстан)

ОТВЕТСТВЕННЫЙ РЕДАКТОР

Каипбаева Айнагуль Толганбаевна — кандидат исторических наук, ведущий научный сотрудник Института истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова. (Казахстан)

НАУЧНЫЕ РЕДАКТОРЫ

Капаева Айжан Токановна — доктор исторических наук, профессор, главный научный сотрудник Института истории этнологии им. Ч.Ч. Валиханова. (Казахстан).

Кубеев Рустем Джаулыбайулы — научный сотрудник Института истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова. (Казахстан).

ТЕХНИЧЕСКИЙ СЕКРЕТАРЬ

Копеева Сания Жуматаевна — магистр, сотрудник Института истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова. (Казахстан).

ISSN 2710-3994 (online)

Founder and publisher: RSE on REM "Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology" of the Committee of Science of the Ministry of Science and Higher Education of the Republic of Kazakhstan

The scientific journal is registered at the Committee for Communications, Informatization and Information of the Ministry for Investments and Development of the Republic of Kazakhstan, registration certificate: No. KZ91VPY00116246 dated 03.04.2025. The journal is published 6 times a year (in electronic format).

The journal publishes scientific works in the *following areas* of historical science: history, ethnology.

Publication languages: Kazakh, Russian, English.

Editorial and publisher address:

28 Shevchenko Str., 050010, Almaty, Republic of Kazakhstan

RSE on REM Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology CS MSHE of the Republic of Kazakhstan

Tel.: +7 (727) 261-67-19, +7 (727) 272-47-59

Journal website: <https://ajspiie.com>

© Ch.Ch. Valikhanov Institute
of History and Ethnology, 2025
© Group of authors, 2025

EDITOR-IN-CHIEF

Kabuldinov Ziabek Ermukhanovich — Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, General Director of Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology SC MSHE RK. (Kazakhstan)

EDITORIAL BOARD

Abil Yerkin Amanzholovich — Doctor of Historical Sciences, Professor, Director of the Institute of History of the State CS MES RK. (Kazakhstan)

Alimbay Nursan — Candidate of Historical Sciences, Professor, Chief Researcher at the Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology. (Kazakhstan)

Azimqulov Javohir — Doctor of Historical Sciences, Professor, Head of the Center for Ethnology and Anthropology at the Institute of History, Academy of Sciences of the Republic of Uzbekistan. (Uzbekistan)

Diener Alexander — Doctor of Political Science, Professor, University of Kansas. (USA)

Ismagulov Orazak Ismagulovich — Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, Corresponding Member of Bologna Academy of Sciences, winner of Ch.Ch. Valikhanov Award, Honored Worker of Science and Technology, Professor of L.N. Gumilyov University. (Kazakhstan)

Kokebayeva Gulzhaukhar Kakenovna — Doctor of Historical Sciences, Professor at the Abai Kazakh National Pedagogical University. (Kazakhstan)

Kriege Viktor — Doctor of Historical Sciences, Researcher at the Bavarian Cultural Center of Germans (BKDR) in Nuremberg. (Germany)

Morrison Alexander — PhD, Professor, University of Oxford. (UK)

Muminov Ashirbek Kurbanovich — Doctor of Historical Sciences, Professor, Senior Researcher at the Research Center for Islamic History, Art and Culture. IRCICA (İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi). (Turkey)

Ohayon Isabelle — Candidate of Historical Sciences, Professor, Deputy Director of CERCEC, Researcher at the French National Center for Scientific Research (CNRS). (France)

Outram Alan — Doctor of Archaeological Sciences, Professor in the Department of Archaeology and History at University of Exeter. (Britain)

Rimantas Želvys — Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Vilnius Pedagogical University. (Lithuania)

Saburova Tatiana — Doctor of Historical Sciences, Professor, Indiana University. (USA)

Taimagambetov Zhaken Kozhakhmetovich — Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, National Museum of the Republic of Kazakhstan. (Kazakhstan)

Werner, Cynthia — Doctor of Historical Sciences, Professor, Texas university. (USA)

EXECUTIVE EDITOR

Kaipbayeva Ainagul Tolganbayevna — Candidate of Historical Sciences, leading researcher at Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology (Kazakhstan).

ACADEMIC EDITOR

Kapaeva Aizhan Tokanovna — Doctor of Historical Sciences, Professor, Chief Researcher at the Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology. (Kazakhstan)

Kubeyev Rustem Dzhaulybayuly — researcher at Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology. (Kazakhstan)

TECHNICAL SECRETARY

Kopeyeva Saniya Zhumataevna — Master's, researcher at Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology. (Kazakhstan)

ТАРИХ / ИСТОРИЯ / HISTORY

Published in the Republic of Kazakhstan
Asian Journal “Steppe Panorama”
Has been issued as a journal since 2014
ISSN 2710-3994.
Vol. 12. Is. 3, pp. 662-678, 2025
Journal homepage: <https://ajspiie.com>

FTAXP / MPHTI / IRSTI 03.20
https://doi.org/10.51943/2710-3994_2025_12_3_662-678

VENICE, GENOA, AND THE GOLDEN HORDE: THE DEVELOPMENT OF TRANSCONTINENTAL TRADE IN THE NORTHERN BLACK SEA REGION IN THE 13TH–14TH CENTURIES

Abdimomynov Nurtas¹, Sauyrkan Yeldos^{2}*

¹International Information Technology University
(34/1, Manas Str., 050040 Almaty, Republic of Kazakhstan)
Ph.D. (History), Professor at IITU, Leading Researcher
 <https://orcid.org/0000-0002-5395-8701>. E-mail: n.abdimomynov@iitu.edu.kz

²Institute of History and Ethnology named after Ch.Ch. Ualikhanov
(28, Shevchenko Str., 050010 Almaty, Republic of Kazakhstan)
1st year doctoral student of Al-Farabi Kazakh National University
 <https://orcid.org/0000-0003-0079-0420>. E-mail: erekejan@gmail.com

*Corresponding author

© Ch.Ch. Valikhanov IHE, 2025
© Abdimomynov N.T., Sauyrkan Ye., 2025

Abstract. *Introduction.* During the 13th and 14th centuries, the Black Sea region emerged as a key hub of transcontinental trade, strategically connecting Europe and Asia through an integrated network of maritime and overland trade routes. Its geopolitical and geoeconomic significance notably increased due to the economic expansion of the Italian maritime republics, particularly Venice and Genoa, and the proactive trade policies of the Golden Horde. By controlling the Northern Black Sea area, including Crimea and the estuaries of the Don, Dnieper, and Danube rivers, the Golden Horde dominated regional commerce and regulated interactions with Italian republics. The Golden Horde granted autonomous trading privileges to Italian merchants in exchange for tax revenues, fundamentally shaping the region's economic landscape. *Goals.* The study aims to examine the role of the Golden Horde in establishing the Black Sea trade network during the 13th and 14th centuries, particularly its relationships with the Italian maritime republics of Venice and Genoa. The primary objectives include analyzing trade infrastructure, identifying factors that facilitated transcontinental economic integration, and evaluating the political and economic dynamics of regional commerce. *Results.* During the 13th and 14th centuries, the Black Sea trade network experienced dynamic growth, primarily driven by Italian trading emporia such as Caffa (Feodosia), Soldaia (Sudak), Cembalo (Balaklava), Kerch (Vosporo), and Tana. Benefiting from tax privileges and security guarantees provided by the Golden Horde, Italian merchants effectively controlled major trade actions linking Europe with Central and East Asia. Nevertheless, intense commercial rivalry between Genoa and Venice led to conflicts both between these republics and with the Golden Horde. Particularly in the mid-14th century, Janibek khan initiated military actions against the Italian emporia, temporarily weakening their influence. Despite these conflicts, the Northern Black Sea remained a significant hub of international commerce, fostering Eurasian economic integration. However, political instability,

military conflicts, and changing geopolitical conditions gradually diminished its economic importance by the 15th century. *Conclusion.* The Black Sea region’s medieval trade system profoundly influenced Eurasian economic history in the 13th and 14th centuries, leaving a legacy on the history of international trade relations.

Keywords: Northern Black Sea region, Golden Horde, Venice, Genoa, transcontinental trade, economic policy

Acknowledgements. The article was prepared within the framework of the research program of the Ministry of Science and Higher Education of the Republic of Kazakhstan “Early and Medieval History and Culture of the Turkic World Based on New Unique Materials from the Vatican and Western European Countries” (Registration number BR24993132).

For citation: Abdimomynov N.T., Sauyrkan Ye. Venice, Genoa, and the Golden Horde: the development of transcontinental trade in the northern Black Sea region in the 13th–14th centuries // Asian Journal “Steppe Panorama”. 2025. Vol. 12. No. 3. Pp. 662–678. (In Kaz.).

DOI: 10.51943/2710-3994_2025_12_3_662-678

ВЕНЕЦИЯ, ГЕНУЯ ЖӘНЕ АЛТЫН ОРДА: XIII–XIV ҒҒ. СОЛТҮСТІК ҚАРА ТЕҢІЗДЕГІ ТРАНСКОНТИНЕНТАЛДЫҚ САУДА-САТТЫҚТЫҢ ДАМУЫ

Абдимомынов Нуртас Талгатжанович¹, Сауырқан Елдос^{2*}

¹Халықаралық ақпараттық технологиялар университеті (ХАТУ)
(34/1-үй, Манас көш., 050040 Алматы, Қазақстан Республикасы)
Ph.D., ХАТУ профессоры, жетекші ғылыми қызметкер

 <https://orcid.org/0000-0002-5395-8701>. E-mail: n.abdimomynov@iitu.edu.kz

²Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты
(28-үй, Шевченко көш., 050010 Алматы, Қазақстан Республикасы)
Әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университетінің 1 курс докторанты
 <https://orcid.org/0000-0003-0079-0420>. E-mail: erekejan@gmail.com

*Автор-корреспондент

© Ш.Ш. Уәлиханов атындағы ТЭИ, 2025

© Абдимомынов Н.Т., Сауырқан Е., 2025

Аңдатпа. *Kіріспе.* XIII–XIV ғасырларда Солтүстік Қара теңіз аймағы трансконтиненталдық сауда-саттық байланыстарының негізгі торабы ретінде айрықша маңызға ие болды. Бұл кезеңде Қара теңіз аймағы теңіз және құрлық жолдары арқылы Еуропа мен Азияны байланыстырып, әлемдік экономиканың жаңа құрылымында маңызды рөл атқарды. Бұл аймақтың геосаяси және экономикалық маңыздылығы итальяндық теңіз сауда республикалары – Венеция мен Генуяның шығысқа экономикалық экспансиясы мен Жошы ұрпақтарының белсенді сауда-саясаты нәтижесінде арта түсті. Алтын Орда мемлекеті Қырым, Дон, Днепр және Дунай өзендерінің сағаларын және Солтүстік Қара теңіз аймағындағы сауда байланыстарын бақылауда ұстап, аймақтық экономикалық маңызын арттыру мақсатында итальяндық сауда республикаларымен серіктестік қатынастар орнатты. Алтын Орда билеушілері итальян көпестеріне еркін сауда жүргізу құқығын беріп, олардан салықтық түсімдер алып отырды. Бұл өз кезегінде аймақтағы сауда-экономикалық қатынастардың дамуын қамтамасыз етті. *Зерттеу жұмысының мақсаты.* XIII–XIV ғасырлардағы Алтын Орданың Қара теңіз сауда-экономикалық жүйесін қалыптастырудағы рөлін анықтап, Венеция және Генуя сияқты итальян теңіз республикаларымен қарым-қатынастарын талдау болып табылады. Сонымен қатар, осы мақсатқа жету үшін зерттеу барысында аймақтағы сауда инфрақұрылымының дамуы, құрлықаралық экономикалық интеграцияны қамтамасыз еткен факторлар және сауда қатынастарының саяси-экономикалық сипаты талданды. *Нәтижелер:* XIII–XIV ғасырларда Солтүстік Қара теңіз аймағы бірқатар маңызды факторлар

әсерінен қарқынды дамыған. Бұл үдеріске Каффа (Феодосия), Солдайя (Судак), Чембало (Балаклава), Тана, Керчь (Воспоро) сияқты бірқатар итальяндық сауда колониялары маңызды үлес қосты. Алтын Орда хандары тарапынан берілген салықтық жеңілдіктер мен қауіпсіздік кепілдіктерінің арқасында итальяндық көпестер Еуропаны Шығыс және Орталық Азиямен байланыстыратын негізгі сауда байланыстарының белсенділігін арттырды. Алайда сауда монополиясы үшін Генуя мен Венеция арасындағы бәсекелестік күшейіп, кейде өзара екі республика арасында, кейде Алтын Орда билігімен де ашық қақтығыстарға алып келіп отырды. Әсіресе, XIV ғасырдың ортасында Жәнібек хан итальяндық факторияларға қарсы әскери шаралар қолданып, олардың ықпалын уақытша әлсіретті. Соған қарамастан, Солтүстік Қара теңіз аймағы халықаралық сауда торабы ретінде Еуропа мен Азия арасындағы экономикалық интеграцияға айтарлықтай ықпал етуді жалғастырды. Алайда XV ғасырдан бастап саяси тұрақсыздық, әскери қақтығыстар және геосаяси өзгерістер аймақтың экономикалық маңызын біртіндеп құлдырауына алып келді. *Қорытынды.* XIII–XIV ғасырларда Қара теңіз сауда жүйесі халықаралық сауда қатынастарының тарихы мен ортағасырлық Еуразия кеңістігіндегі экономикалық және мәдени өзара ықпалдастық үдерісінде терең із қалдырды.

Түйін сөздер: Солтүстік Қара теңіз, Алтын Орда, Венеция, Генуя, трансконтиненталдық сауда, экономикалық саясат, Жошы әулеті

Алғыс. Мақала Қазақстан Республикасының Ғылым және жоғары білім министрлігінің «Ватикан мен Батыс Еуропа елдерінен алынған жаңа бірегей материалдар негізінде Түркі әлемінің ерте және ортағасырлық тарихы мен мәдениеті» зерттеу бағдарламасы аясында дайындалды (жеке тіркеу нөмірі: BR24993132).

Дәйексөз үшін: Абдимомынов Н.Т., Сауырқан Е. Венеция, Генуя және Алтын Орда: XIII–XIV ғғ. Солтүстік Қара теңіздегі трансконтиненталдық сауда-саттықтың дамуы // Asian Journal “Steppe Panorama”. 2025. Т. 12. № 3. 662–678 бб. (Қазақш.).

DOI: 10.51943/2710-3994_2025_12_3_662-678

ВЕНЕЦИЯ, ГЕНУЯ И ЗОЛОТАЯ ОРДА: РАЗВИТИЕ ТРАНСКОНТИНЕНТАЛЬНОЙ ТОРГОВЛИ В СЕВЕРНОМ ПРИЧЕРНОМОРЬЕ В XIII–XIV ВЕКАХ

Абдимомынов Нуртас Талгатжанович^{1*}, Сауырқан Елдос^{2*}

¹Международный университет информационных технологии (МУИТ)

(д. 34/1, улица Манаса, 050040 Алматы, Республика Казахстан)

Ph.D., профессор МУИТ, ведущий научный сотрудник

 <https://orcid.org/0000-0002-5395-8701>. E-mail: n.abdimomynov@iitu.edu.kz

²Институт истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова

(ул. Шевченко, 28., 050010 Алматы, Республика Казахстан)

Докторант 1 курса Казахского национального университета имени аль-Фараби

 <https://orcid.org/0000-0003-0079-0420>. E-mail: erekejan@gmail.com

*Автор-корреспондент

© ИИЭ имени Ч.Ч. Валиханова, 2025

© Абдимомынов Н.Т., Сауырқан Е., 2025

Аннотация. Введение. В XIII–XIV веках Северное Причерноморье играло ключевую роль в системе трансконтинентальной торговли, обеспечивая стратегическую связь между Европой и Азией посредством разветвлённой сети морских и сухопутных маршрутов. Геополитическая и геоэкономическая значимость региона существенно возросла в результате экономической экспансии итальянских морских республик – прежде всего Венеции и Генуи, – а также активной торговой политики Золотой Орды. Контроль Золотой Орды над Северным Причерноморьем, включая Крым, а также устья Дона, Днепра и Дуная, позволял ей не только

доминировать в региональной экономике, но и регулировать взаимодействие с итальянскими торговыми республиками, предоставляя им автономные привилегии в обмен на налоговые поступления. *Цель и задачи исследования* определить роль Золотой Орды в формировании торгово-экономической системы Черноморского региона в XIII–XIV веках, а также проанализировать её отношения с итальянскими морскими республиками. Среди основных задач: исследование структуры торговой инфраструктуры, выявление факторов, способствовавших развитию трансевразийских связей, и оценка политико-экономических аспектов торговли в регионе. *Результаты.* В XIII–XIV веках Северное Причерноморье представляло собой динамично развивающуюся торговую систему, в которой важнейшую роль играли итальянские фактории: Кафа (Феодосия), Солдайя (Судак), Чембало (Балаклава), Керч (Воспоро), Тана и др. Пользуясь налоговыми льготами и гарантиями безопасности, предоставленными Золотой Ордой, итальянские купцы контролировали основные торговые маршруты, связывавшие Европу с Восточной и Центральной Азией. Тем не менее, концентрация торговли в руках Генуи и Венеции привела к усилению конкуренции между ними, а также к конфликтам как между самими республиками, так и с Золотой Ордой. В середине XIV века хан Джанибек предпринял военные действия против итальянских факторий, что временно ограничило их влияние в регионе. Несмотря на это, Северное Причерноморье в рассматриваемый период продолжало функционировать как один из важнейших узлов международной торговли, способствуя экономической интеграции Европы и Азии. Однако к XV веку политическая нестабильность, региональные конфликты и изменение геополитического баланса способствовали постепенному ослаблению экономической роли региона. *Выводы.* Торговая система Северного Причерноморья оказала значительное влияние на развитие средневековой Евразийской экономики в XIII–XIV веках и оставила заметный след в истории международных торговых отношений.

Ключевые слова: Северное Причерноморье, Золотая Орда, Венеция, Генуя, трансконтинентальные связи, экономическая политика, династия Джучидов

Благодарность. Статья подготовлена в рамках исследовательской программы Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан «Ранняя и средневековая история и культура тюркского мира на основе новых уникальных материалов из Ватикана и стран Западной Европы» (регистрационный номер: BR24993132).

Для цитирования: Абдимомынов Н.Т., Сауыркан Е. Венеция, Генуя и Золотая Орда: Развитие трансконтинентальной торговли в Северном Причерноморье в XIII–XIV веках // Asian Journal “Steppe Panorama”. 2025. Т. 12. № 3. С. 662–678. (На Каз.).

DOI: 10.51943/2710-3994_2025_12_3_662-678

Кіріспе

Еуропа мен Азияның түйіскен жерінде орналасқан Қара теңіз аймағы ежелгі және орта ғасырларда Шығыс пен Батыс халықтарының саяси, экономикалық және мәдени байланыстарының маңызды торабы ретінде аса маңызды рөл атқарды. Ежелгі грек қала-мемлекеттері б.з.д. VIII–VI ғғ. Қара теңіз аймағында сауда факторияларын құрып, астық, балық, тұз және құл саудасын дамытса (Burstein, 2006: 137–138; Tsetschladze, 1998: 7–9), Рим империясы өмір сүрген кезеңде Қара теңіз арқылы экспортталған астық империяның бірқатар аймақтарының азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз етті (Bounegru, 2014: 8–10). XI–XII ғасырларда Қара теңіз сауда жүйесі Жерорта теңізі, Балтық теңізі және Кавказ жеріндегі сауда желілерін байланыстырып, ірі сауда-экономикалық орталық ретінде қалыптасты. Тіпті, Қара теңіз аймағындағы сауда байланыстары сол кезеңде Византия империясының сыртқы саясатының негізгі бағыты болды (Sheard, 2021: 8). Ал XIII–XIV ғасырларда Қара теңіз аймағы трансконтиненталдық сауда байланыстары дамуының шарықтау шегіне жетіп, Шығыс пен Батыс арасындағы негізгі транзиттік аймаққа айналды (Ciocîltan, 2012: 1). Қара теңіз аймағы Еуразияның құрлықтық сауда жүйесін Босфор бұғазы арқылы Жерорта теңізі нарығымен тікелей байланыстырып, трансконтиненталдық сауданың дамуына зор ықпал етті. Зерттеуші Джордже И. Брэтиану атап өткендей,

1260–1340 жылдар аралығында Қара теңіз аймағы “*plaque tournante du trafic international*” (халықаралық сауда қатынастарының басты торабы) болды (Brătianu, 1983: 36–69). Бұл кезеңдегі Қара теңіз аймағының экономикалық өрлеуіне екі негізгі фактор ықпал етті: біріншісі — XII–XIII ғасырлардағы Генуя, Венеция және ішінара Пиза сияқты итальян теңіз сауда республикаларының экономикалық экспансиясы, екіншісі — XIII ғасырдың алғашқы жартысында Моңғол империясының жаулаушылық жорықтарының нәтижесінде Тынық мұхиттан Шығыс Еуропаға дейін созылған бірыңғай саяси-экономикалық кеңістіктің қалыптасуы мен жаңа саяси тәртіптің орнығуы болды. 1206 жылы Шыңғыс хан негізін қалаған Моңғол империясы қысқа мерзім ішінде Еуразияның геосаяси құрылымына түбегейлі өзгерістер енгізіп, трансконтиненталдық сауда жолдарын бақылауға алды. Алайда XIII ғасырдың ортасына қарай моңғол жорықтарының алғашқы қарқыны бәсеңдеген соң, Еуразияның, әсіресе Қара теңіз аймағындағы сауда қатынастары қайта жандана бастады. Батыс тарихнамасында «*Rex Mongolica*» («Моңғол тыныштығы») деп аталатын бұл кезеңде (шамамен 1280–1360 жылдар аралығы) трансконтиненталдық сауда бұрын-соңды болмаған деңгейде қарқынды дамып, Еуразия халықтары арасындағы экономикалық және мәдени байланыстар күшейе түсті (Di Cosmo, 2010: 83).

Батудың батысқа жасаған жорығы (1236–1242) нәтижесінде Қыпшақ даласының батыс бөлігі, Еділ бойы, Солтүстік Кавказдың кейбір аймақтары, Шығыс Еуропаның біршама бөлігімен бірге, Солтүстік Қара теңіз аймағы Алтын Орданың бақылауына өткен соң, Жошы ұрпақтарының Қара теңіз аймағындағы сауда-саттыққа қатысты саясаты жандана бастады. Алтын Орда хандары Генуя және Венеция сияқты итальян сауда республикаларымен серіктестік қатынастар орнатып, Еуропа мен Азияны байланыстыратын ірі сауда желісін бірлесіп игере бастады. Қара теңіз аймағы XIII–XIV ғасырларда Еуразияның құрлықтық сауда жүйесіне толық интеграцияланып, шығыс тауарлары осы аймақ арқылы Жерорта теңізі мен Батыс Еуропа елдеріне жеткізіліп отырды. Венеция мен Генуя көпестері Алтын Орда хандарының грамоталары арқылы Азақ (Тана), Каффа (Феодосия), Солхат (Ескі Қырым) сияқты маңызды қалаларда коммерциялық эмпорияларын құрып, сауда еркіндіктеріне ие болды. Бату мен Берке хандардан бастап, Алтын Орда билеушілері шетелдік көпестерге кең мүмкіндік беріп, сауда еркіндігін қамтамасыз етті. Бұл прагматикалық саясаттың нәтижесінде Венеция мен Генуя көпестері Қара теңіз аймағында ұзақ уақыт бойы сауда монополиясын орнатуға мүмкіндік алды. Осы екі итальян сауда республикасы өзара бәсекелес болғанымен, Қара теңіздегі сауданың дамуына елеулі үлес қосты.

Қара теңіз аймағындағы XIII–XIV ғасырлардағы трансконтиненталдық сауда байланыстары әлемдік тарихнамада жан-жақты зерттеліп, біршама тарихнамалық база қалыптасқан тақырыптардың бірі. Дегенмен отандық тарих ғылымында бұл мәселе әлі де жүйелі әрі терең ғылыми талдауды қажет етеді. Әсіресе, Қара теңіз аймағындағы XIII–XIV ғасырлардағы сауда жүйесінің дамуы мен оның ортағасырлық Еуразия даласының экономикасына тигізген ықпалы отандық тарихнамада арнайы әрі кешенді түрде зерттелмеген. Сондай-ақ, Жошы ұрпақтарының Қара теңіз аймағындағы сауда қызметі мен саясатына қатысты аспектілер әлемдік тарихнамада да толық қамтылмаған. Осыған байланысты ұсынылып отырған мақалада XIII–XIV ғасырлардағы Қара теңіз сауда жүйесіндегі Венеция, Генуя және Алтын Орданың рөлі, олардың өзара қатынастары, Жошы ұрпақтарының саясаты мен сауда инфрақұрылымын дамытудағы бастамалары талданады. Сонымен қатар Қара теңіз аймағының орта ғасырлардағы Еуразияның экономикалық тарихындағы орны да қарастырылады.

Материалдар мен әдіс-тәсілдері

Қара теңіз аймағындағы XIII–XIV ғасырлардағы трансконтиненталдық сауда-саттық тарихын зерттеуде маңызды дереккөздердің бірі – Генуя мен Венеция көпестерінің сауда келісімдері мен шарттары болып табылады. Атап айтқанда, Алтын Орда хандарының жарлықтары ерекше маңызға ие. Өзбек ханның (1332 ж.), Жәнібек ханның (1342, 1347 ж.), Бердібек ханның (1358 ж.), Құтлық-Темірдің (1358 ж.) берген жарлықтары арқылы

венециялық және генуялық көпестерге берілген артықшылықтар мен сауда қатынастары жөнінде мәліметтер алуға болады. Тақырыпқа қатысты жекелеген мәселелер бойынша ортағасырлық саяхатшылардың жазбалары да маңызды дереккөз ретінде қарастырылады. Марко Поло, Ибн Баттута, Гильом де Рубрук, Плано Карпини еңбектері Қара теңіз аймағы мен оның сауда жолдары туралы құнды мәліметтер береді. Сонымен қатар, араб-мысыр және парсы деректері (Ибн Халдун, әл-Омари, Джувейни, Рашид ад-Дин) Алтын Орданың экономикасы мен сауда жүйесін сипаттайды. Батыс деректер ішінде Франческо Пеголотти, Руи Гонсалес де Клавихо еңбектерін атауға болады. Бұл ортағасырлық авторлар Алтын Орда мен Қара теңіз аймағындағы сауда жүйесінің ерекшеліктерін сипаттап, еуропалық көпестердің сауда маршруттары мен олардың Шығыс елдерімен байланыстарын қарастырған. Тақырыпты зерттеуде археологиялық және нумизматикалық деректер де маңызды рөл атқарады. Алтын Орда қалаларының қазба жұмыстары, табылған монеталар мен сауда инфрақұрылымдары сауда айналымының қарқындылығы мен бағытын анықтауға көмектеседі.

Алтын Орданың Қара теңіз аймағындағы сауда-саттықтағы рөлін басқа мемлекеттермен (Генуя, Венеция, Византия) салыстыру үшін салыстырмалы тарихи әдіс, ортағасырлық Еуразия құрлығындағы сауда байланыстарының эволюциясын анықтау үшін ретроспективтік әдіс, XIII–XIV ғасырлардағы сауда-саттықтың дамуындағы Алтын Орданың нақты үлесін кезеңдерге бөліп талдау үшін хронологиялық-проблемалық әдіс және Алтын Орданың сауда-саясаты мен оның аймақтағы экономикалық процестерге ықпалын жүйелі түрде қарастыру үшін логикалық дәйектілік әдісі қолданылды. Сонымен қатар, зерттеудің әдіснамалық негізін қалыптастыру барысында отандық және шетелдік жетекші ғалымдардың еңбектері кеңінен пайдаланылды. Олардың тұжырымдары зерттеу тақырыбының жаңаша көзқарас тұрғысынан қарастырылуына ықпал етті. Сонымен қатар, зерттеу барысында пәнаралық тәсілдер қолданылып, тарихи үрдістерді әлеуметтік-экономикалық, мәдени және саяси тұрғыдан кешенді түрде талдау жүзеге асырылды.

Талқылау

Көптеген зерттеушілер Қара теңіз аймағындағы трансконтиненталдық сауда-саттықтың қарқынды даму үдерісін XIII–XIV ғасырлар шеңберінде Еуропа мен шалғай Азияда қалыптасқан геосаяси және экономикалық өзгерістермен байланыстырады. Атап айтқанда, бірқатар зерттеушілер бұл құбылысты XIII ғасырдағы «әлемдік жүйе» теориясының көрінісі ретінде қарастырса (Abu-Lughod, 1989; Liebermann, 1993), Дж.Р.С. Филлипс шығыс саудасының дамуына Еуропалық фактордың маңыздылығын алға тарта отырып, бұл құбылысты еуропалық державалардың сыртқы экономикалық экспансиясы немесе кейінгі орта ғасырлардағы «Еуропаның кеңеюінің» мысалы ретінде түсіндіруге талпыныс жасады (Phillips, 1998: 96–114). Ди Космо бұл кезеңдегі болған оқиғалар мен құбылыстарды «полярылы» мүдделердің қақтығысы (Генуя мен Венеция бәсекелестігі, Еуропа мен Азия арасындағы өзара ықпалдастық, христиандар мен моңғолдардың қатынастары, жергілікті және халықаралық сауданың тоғысуы, Pax Mongolica аяқталғанға дейінгі және одан кейінгі кезең) деп түсіндірді (Di Cosmo, 2010: 83–84). Жалпы алғанда, Қара теңіз бассейніндегі Алтын Орда мен итальян сауда республикалары – Венеция мен Генуяның саяси және экономикалық рөлі өзара тығыз байланысып, кей тұстарда бәсекелесіп (Венеция мен Генуя арасындағы), кей тұстарда серіктестік қатынастарды орнатқанын зерттеушілер айқындап көрсеткен (Di Cosmo, 2010; Ciociltan, 2012). Зерттеуші Ди Космо атап өткендей, моңғолдардың жаулап алуы итальяндық факториялардың қалыптасуына бастапқыда үлкен әсері болмағанмен, кейіннен дәл сол моңғол билігінің (Жошы ұрпақтарының) қолдауы мен саясаты итальян сауда орталықтарының өміршеңдігіне шешуші ықпал етті (Di Cosmo, 2010: 83–84). Жошы ұрпақтары XIII ғасырдың ортасынан бастап, Еуразия даласындағы саяси тұрақтылықты ішінара қамтамасыз етіп, солтүстік Қара теңіз аймағында сауда-саттықты бақылауға алды. Алтын Орда бір жағынан сыртқы және ішкі сауда жолдарын бақылай отырып, екінші жағынан шетелдік саудагерлерге, соның ішінде итальяндықтарға да, салықтық жеңілдіктер мен қауіпсіздік шараларын ұсынды. Алтын Орданың Еуразия даласындағы қуатты мемлекетке

айналуы және оның қол астындағы территориялардың (Еділ бойы, Қырым, Солтүстік Қара теңіз) маңызды сауда жүйесіне енуі – Венеция мен Генуя көпестерінің мүддесіне сай келді. Бірқатар зерттеушілер, Жошы ұрпақтары үшін бұл серіктестік екіжақты тиімді болды дейді: біріншіден, сыртқы саудадан түсетін салықтық табыс артты, екіншіден, шеткі нарықтарға (Еуропа, Жерорта теңізі) тауар жеткізуге жол ашылды (Шамильоглу, 2009, б. 287–288). Сонымен қатар Қара теңіз бойындағы қалалар (Кафа, Судак, Азак/Тана) мен оларды қоршаған аймақтардың формалды түрде Алтын Орда билігіне қарап, іс жүзінде итальян колонияларының салыстырмалы автономды сипатқа ие болуы – Жошы ұрпақтарының сауданы дамыту жолындағы икемді саясат жүргізгенін көрсетеді. Зерттеуші Чокилтанның пайымдауынша, Алтын Орда билеушілерінің Қара теңіз өңіріндегі басты мақсаттарының бірі итальян сауда республикаларымен әріптестікті нығайту болса, екіншісі – Босфор бұғазындағы сауда байланыстарының ашықтығын қамтамасыз ету (Cioçiltan, 2012: 141). Ал Ди Космо болса бұл саясат бұрынғы көне көшпелі мемлекеттердің сауда тәжірибесінен бастау алған. Алтын Орда да батыстан итальяндық (Венеция, Генуя), шығыстан Қытай, Ұйғыр және Орта Азия көпестерімен алыс-берісті күшейту арқылы Жерорта мен Еуразия құрлығын жалғастыратын ірі сауда желілерін қолдады (Di Cosmo, 2010: 90). Бірқатар зерттеушілер, Венецияның Византияға қарсы латындарды қолдап, Латын империясын орнауына (1204) көрсеткен көмегі үшін Константинополь мен оған іргелес аймақтарда экономикалық артықшылыққа ие болғанын атап өткен. Сонымен қатар, Қара теңізге тікелей шығу құқығына ие болған Венеция көпестерінің Солтүстік Қара теңізде сауда факторияларын ашуына жол ашты дейді. 1204 жылы төртінші крест жорығына қатысушылар Византия империясының астанасы Константинопольді басып алып, оның орнына Латын империясының негізін қалаған соң, Византияны өзара бөлісу туралы *Partitio Romaniae* келісім жасасқаны белгілі. Осы құжатқа сәйкес, төртінші крест жорығына қатысқан крестшілерге қолдау көрсеткен Венеция көпестері Қара теңізге шығу құқығына ие болды (Арсланов, 2015: 101). Көптеген зерттеушілер осы кезеңдегі Венецияның сауда монополиясының қалыптасуына ықпал еткен факторлар туралы айтып өткен. Алайда, 1261 жылы Византия империясының қайта қалпына келуі және Нимфей келісімі (1261) бойынша Михаил VIII Палеологтың Генуямен одақ құруы нәтижесінде Венецияның Қара теңізге кіру мүмкіндігі шектелгенін атап көрсеткен (Curtin, 1984: 138). Соған қарамастан, Венеция сауда байланыстарын мүлде үзген жоқ: 1320–1332 жылдар аралығында Өзбек ханмен жүргізілген келіссөздер арқылы Азак (Тана) қаласының маңында тұрақты сауда факториясын ашты (Арсланов, 2015: 104). Венеция үшін Қара теңіз аймағы бір жағынан астық, балық, тұз секілді күнделікті тұтыну тауарларын жеткізу көзі болса, екінші жағынан Еуразиялық даламен транзиттік сауда жасауға мүмкіндік беретін қақпа ретінде қызмет атқарды. Венецияның толыққанды бекініп үлгермеуіне Генуямен болған соғыстар (1350–1355) мен Алтын Орда тарапынан туындаған саяси қақтығыстар әсер еткенімен (Phillips, 1998: 96–114), олардың аймақтағы экономикалық рөлі біржола жойылмады. Генуя – XIII–XIV ғғ. Қара теңіздегі ең ықпалды итальян сауда республикасы саналды. Михаил VIII Палеологпен жасалған одақ нәтижесінде (1261) Венецияны ығыстыра отырып, Қара теңіздегі сауда жолдарын бақылауға барынша ұмтылды. Мөңке-Темір билігі тұсында (1266–1280) генуялықтарға Кафада (Феодосия), Судакта (Солдайя), Танада және кейіннен басқа да пункттерде консулдықтар мен факториялар ашуға рұқсат берілді (Сафарғалиев, 1960: 63). Каффа – Генуяда өңірлік сауда орталығы ретінде қалыптасып, өз дәуірінде Солтүстік Қара теңіздегі сауданың «жүрегі» қызметін атқарды. Ди Космоньң пайымдауынша, генуялық факториялардың пайда болуы бастапқыда моңғолдардың жаулап алу саясатының тікелей нәтижесі болмаса да, кейінірек Моңғолдардың еркін сауда аймағын құруы, Алтын Орда мен Ильхан мемлекеті арасындағы соғыстар, Византиядағы саяси өзгерістер, сондай-ақ, Жерорта теңізінен Қара теңізге бет алған итальяндық саудагерлердің белсенділігі бұл аймақтағы генуялық колониялардың дамуына серпін берді (Di Cosmo, 2010: 83–84). Генуяның Алтын Орданың ішкі істеріне араласуы (бірде Орда хандарымен одақтасып, бірде қақтығысуы) және жергілікті билік құрылымдарымен жан-жақты келісімдер жүргізе алуы – олардың өңірдегі саяси ықпалын арттырды. Қара теңіз жағалауындағы генуялық

бекіністер XV ғасырға дейін сақталып, тек Осман империясының күшеюі ғана Генуядағы ықпалын түбегейлі әлсіретті (Di Cosmo, 2010: 93).

Зерттеушілердің басым көпшілігі XIII–XIV ғғ. Қара теңіз аймағындағы трансконтиненталдық сауда-саттық жүйесінде Алтын Орданы – құрлықтағы қуатты держава ретінде қарастырса, Венеция мен Генуяны – теңіз сауда державалары ретінде қарастырған. Сонымен қатар, Алтын Орда-Венеция және Алтын Орда-Генуя серіктестік қатынастарының арқасында Солтүстік Қара теңіз аймағы Жібек жолының құрлықтық сауда жолдарымен тікелей байланысып, Еуразиядағы транзиттік сауда желісінің маңызды бөлігіне айналғанын атап өткен (Ciocîltan, 2012: 336). Жошы ұрпақтарының Қара теңіз аймағын бақылауы – жағалаудағы қалалар үшін қауіпсіздік пен салыстырмалы саяси тұрақтылықты қамтамасыз етсе, итальяндық көпестер бұл аймақты Еуропаға астық, балық, тұз, құл және т.б. тауарларды жеткізу форпостына айналдырды (Шамильоглу, 2009: 289). Бірқатар, зерттеушілер үш мемлекеттің өз мүдделерін қорғауда әскери күшке, дипломатиялық келісімдерге және экономикалық тетіктерге сүйенгенін айтып өткен. Мысалы, Алтын Орда ханы Жәнібек тұсында (1342–1357) Тана (Азов) мен Кафа қалаларын қоршау, жергілікті итальян саудагерлерімен болған қақтығыстар – хан билігі мен итальян колонияларының егеменді құқықтарын түйістірген даулы мәселелер екенін атап өткен (Скржинская, 1971: 34). Алайда мұндай қақтығыстар аймақтағы сауданы түбегейлі тоқтатқан жоқ. Керісінше, зерттеушілер уақытша үзілістерден соң қос тараптардың экономикалық ынтымақтастықты қайта жаңғыртуға мүдделі болғанын айтып өткен. Осылайша, үш тараптың өзара бәсекелестігі мен серіктестік байланыстары Солтүстік Қара теңізді Еуразиялық трансконтиненталдық сауданың басты тораптарының бірі еткенін айтып өткен.

Жалпы алғанда, Қара теңіз аймағындағы XIII–XIV ғасырлардағы сауда қатынастары шетелдік тарихнамада жан-жақты қарастырылған. Дегенмен, тақырыпты терең зерттеген батыс ғалымдарының басым көпшілігі итальяндық сауда республикаларының (Венеция мен Генуяның) рөліне ерекше мән бергені байқалады. Мәселен, Дж.Р.С. Филлипс (Phillips, 1998) бұл кезеңдегі сауда дамуын негізінен еуропалық державалардың сыртқы экономикалық экспансиясы тұрғысынан түсіндіре отырып, итальян сауда республикаларының белсенділігін айрықша атап көрсеткен. Ол өз еңбегінде Венеция мен Генуяда орын алған экономикалық серпілісті сипаттап, Қара теңізге бағытталған еуропалық экономикалық экспансияға назар аударады. Алайда, Алтын Орданың Қара теңіз аймағындағы сауда инфрақұрылымын қалыптастырудағы стратегиялық рөліне және Жошы ұрпақтарының саудаға қатысты жүргізген саясатына терең тоқталмайды. Ал Ди Космо (Di Cosmo, 2010) өз мақаласында Венеция мен Генуяның Қара теңіз аймағындағы бәсекелестігі мен әріптестігін және моңғолдардың саудаға жалпы ықпалын кеңінен сипаттайды. Ол «Моңғол тыныштығы» (Pax Mongolica) кезінде, сауда жолдарының қауіпсіздігі қамтамасыз етіліп, итальяндық факториялардың дамуына жағдай жасалғанын атап өтеді. Алайда, Алтын Орда хандарының нақты сауда стратегиялары мен ұзақ мерзімді мақсаттары — мысалы, шетелдік көпестермен келісімшарттық қатынастар, салықтық жүйе мен қауіпсіздік кепілдіктерін орнату сияқты аспектілер — жүйелі түрде ашылмай қалған. Осыған байланысты, әлемдік тарихнамада да Жошы ұрпақтарының Қара теңіз аймағындағы сауда қызметіне қатысты мәселелер жеткілікті түрде талданбаған. Сонымен қатар, отандық тарихнамада бұл тақырып жүйелі әрі кешенді түрде арнайы зерттеу нысаны болмаған. Зерттеушілердің көпшілігі Алтын Орданың сауда қатынастарының жекелеген қырларын ғана қарастырумен шектелген. Қара теңіз сауда желісінің Алтын Орда экономикасындағы орны, сауда инфрақұрылымын құрудағы Жошы ұрпақтарының бастамалары арнайы әрі кешенді ғылыми зерттеудің тақырыбы болмаған. Осыған орай, XIII–XIV ғасырлардағы Қара теңіз аймағында Алтын Орданың рөлін итальяндық теңіз республикаларымен өзара байланыстар аясында кешенді түрде қарастыру бүгінгі күні де өзекті ғылыми мәселе болып табылады.

Зерттеу нәтижелері

XIII–XIV ғасырларда Қара теңіз аймағындағы трансконтиненталдық сауданың қарқынды дамуына, негізінен, Венеция мен Генуя сияқты итальяндық сауда республикаларының коммерциялық қызметтері және Жошы ұрпақтарының саудаға қатысты саясаты тікелей ықпал етті. Венеция мен Генуя сияқты итальян теңіз сауда республикаларының экономикалық экспанциясының күшеюі ең алдымен Византия империясының саясатымен тығыз байланысты болды. XIII ғасырға дейін Жерорта және Қара теңіз аймағындағы коммерциялық белсенділіктің артуы мен бәсеңдеуі көбінесе Босфор және Дарданелл бұғаздарын бақылаған Византия империясының саяси жағдайымен тікелей байланысты болды (Sheard, 2021: 8–10). Дарданелл мен Босфор бұғаздарын бақылауға алған Византия империясы Жерорта теңізіне шығатын сауда жолдарын қатаң бақылап, Қара теңіздің бай табиғи және адам ресурстары – құлдар, дәмдеуіштер мен экзотикалық тауарлар – тек византиялық делдалдар арқылы өтетін болды. Дегенмен, XII ғасырдың соңына қарай Византия империясы әлсіреп, шетелдік көпестерге экономикалық тұрғыдан тәуелді бола бастады. Бұрын тек Византияның ішкі экономикасына қызмет еткен бұл аймақ енді итальяндық көпестер үшін ашық сауда кеңістігіне айналды. Бірақ бұл тек бастапқы қадам болған еді. Генуя мен Венеция көпестері Жерорта теңізінен асып, шалғай Азияға бағыт алуға деген үлкен жоспарлары болды. Олардың мақсаты тек жаңа нарықтарды бағындыру ғана емес, сонымен қатар, тұрақты сауда желісін қалыптастыру арқылы экономикалық үстемдікке қол жеткізу болды. 1169 жылы генуэздік көпестер Византия императоры Мануил Комниннен Босфор мен Дарданелл бұғаздары арқылы еркін жүзіп өту мен Қара теңіз жағалауына баруға ресми түрде рұқсат алды. Бұл келісім 1198 жылы қайта расталып, генуэздіктердің барлық құқықтары сақталып қалды (Арсланов, 2014: 126). Дегенмен, 1204 жылы күтпеген оқиға орын алды: Венецияның тікелей қолдауына сүйенген төртінші крест жорығының қатысушылары Константинопольді басып алып, Латын империясын құрды. Бұл оқиғаның салдарынан Византия империясы ыдырап, Жерорта теңізіндегі ғасырлар бойғы сауда монополиясы күйреді. Византияның әлсіреуіне байланысты Генуя да бірқатар артықшылықтарынан айырылды. Ал Венеция крестшілерге қолдау көрсеткені үшін жаңадан құрылған Латын империясымен келісім жасасып (*Partitio Romaniae* пактісі), Босфор және Дарданелл бұғаздарынан еркін өтуге, Қара теңізге кедергісіз кіруге ресми құқық алды. Осылайша, Венеция Қара теңіз бен Жерорта теңізі арасындағы сауда байланыстарын бақылауға мүмкіндік иеленді. Венеция көпестері Солтүстік Қара теңіз аймағындағы алғашқы сауда базасы Судак (Солдайя) қаласы болды. 1206 жылы Константинополь қаласында Венеция көпестері Захарио Стагнорио мен Пьетро Феррагута арасында жасалған сауда келісім-шартында Солдайя (Судак) сауда операциясының соңғы бағыты ретінде көрсетілген (Lombardo, 1940: 478–479, 511, 662). Сонымен қатар, Марко Поло да Қырымдағы венециандықтардың сауда-саттық қызметі туралы айтып өткен. Оның айтуынша, Латын империясының соңғы императоры Балдуин билігі кезеңінде, яғни 1260 жылы, ағайынды Пололар (Николо Поло (Марко Полоның әкесі) мен Маффео Поло), Венециядан тауарларымен келгені айтылады. Олар кеңесе келе, Қара теңізге сапар шегіп, табыс табуға шешім қабылдап, түрлі асыл тастар сатып алып, Константинопольден Солдайяға аттанғаны айтылған (Марко Поло, 2005: 250).

1261 жылдар аралығында, яғни венециялықтар Қара теңіз бұғаздарын бақылаған жарты ғасырдан астам уақытта, бұл аймақтың стратегиялық маңыздылығы артты. Алдымен итальяндық теңіз республикаларының көпестері, кейіннен католик миссионерлері Қара теңіздің стратегиялық маңызын түсінді. 1253 жылы Гильом де Рубрук Солдайяға (Қырым) саяхат жасап, осында еуропалық сауда орталықтарының белсенді жұмыс істегенін растады. 1232 жылы Константинопольде жасалған венециялық сауда келісімінде «бүкіл үлкен теңізде» (*per totam marem majorem*) жүргізілген сауда туралы айтылған, бұл кезде Қара теңіз италиялықтар үшін толық зерттелген аймаққа айналған еді. Венеция көпестері Қара теңіз аймағында сауда монополиясын орнатып жатқан кезеңде, 1223 жылы моңғол шапқыншылығына тап болды. Жебе мен Сүбедей басқарған моңғол әскері аймақтағы стратегиялық маңызы жоғары сауда орталықтарын талқандады. Бұл кезеңде 1206 жылы

Шыңғыс хан құрған қуатты Моңғол империясы батысқа кеңейе түсті. Бұл – жай ғана жаулап алу емес, сонымен қатар, жаңа жаһандық экономикалық жүйенің қалыптасуы болды. Шыңғысхан және оның ұрпақтары жаулаушылық жорықтар арқасында Азия мен Еуропаны байланыстыратын басты сауда жолдарын өз бақылауына алды. Ал XIII ғасырдың 60–70-ші жылдарында моңғол шапқыншылықтарының қарқыны басылған соң Шыңғыс хан ұрпақтары Тынық мұхиттан Шығыс Еуропаға, Батыс Сібірден Парсы түбегіне дейінгі ұлан-байтақ аймақта еркін сауда аймағын” құрды (Қинаятұлы, 2010: 578). Шыңғысхан ұрпақтарының Ресейде, Иранда немесе Қытайда билік жүргізгеніне қарамастан, олардың сауда-экономикалық қатынастарға қатысты ортақ моңғол заңдары жүйесін енгізуі, сауда-саттықты дамытуға бағытталған саясаты және сауда жолдарының қауіпсіздігін бірлесіп қамтамасыз етуі нәтижесінде сауда байланыстары мен көлемі бұрын-соңды болмаған деңгейге жетті. Бұл кезеңде моңғол билеушілері Жібек жолының қауіпсіздігін қамтамасыз етіп, саудагерлердің еркін қатынасуына мүмкіндік берді. Ди Космо айтып өткендей, моңғол билеушілері Қара теңіз арқылы Жерорта теңізі нарықтарына шығудың пайдасын тек Понтикалық аймақ үшін ғана емес, бүкіл Азияға маңызды екенін жақсы түсінген (Di Cosmo, 2010: 90–91). Зерттеуші Ди Космоның пікірінше, тіпті 1260 жылдан кейін Моңғол империясының төрт мемлекетке ыдырауына қарамастан бастапқы империя кезеңіндегі байланыстар мен бұл экономикалық интеграциялық жүйе өз күшінде қалды және моңғолдар құрған байланыс желісі сақталып, саудагерлер үшін Қара теңізден оңтүстігінде Үндістанға дейін және шығысында Қытайға дейін салыстырмалы түрде қауіпсіздіктері қамтамасыз етіліп, оңай өтуге мүмкіндік берілді (Di Cosmo, 2010: 94). Бастапқыда, Шыңғыс хан ұрпақтары тіпті Жерорта теңізі саудасын да бақылауға алып, әлемдік саудадағы ықпалын кеңейтуді мақсат тұтқаны байқалады. Бұл тек Жібек жолымен шектелмей, Еуропада сұранысқа ие дәмдеуіштер, інжу-маржан және басқа да құнды тауарлардың ағымын басқаруды қамтитын еді. Алайда, 1260 жылғы Айн-Жалут шайқасындағы моңғол әскерінің жеңілісі және Таяу Шығыстағы саяси тұрақсыздық, мәмлүктердің қарсылығы, сондай-ақ Моңғол империясының ішіндегі билік үшін талас-тартыстар, Жошы ұрпақтары мен Хулагу әулеті арасындағы соғыстар бұл жоспарлардың жүзеге асуына кедергі келтірді. Дегенмен, Жерорта теңізі нарығына шығудағы кедергілер Алтын Орданың Қара теңіз аймағындағы рөлін нығайтты. Қара теңіз аймағында сауда-саттық байланыстарын дамытуға Жошы ұрпақтары ерекше қызығушылық танытты. Себебі тауар айналымының үзіліссіз жүзеге асуы олардың экономикалық саясатының басты бағыттарының бірі болды. Алтын Орда хандарының кедендік баж салықтарының мөлшерін азайтуы сауданың дамуына айтарлықтай ықпал етті.

1-сурет. XIII–XIV ғасырлардағы Қара теңіз аймағы (Ciociltan, 2012: 336)
[Fig. 1. The Black Sea region in the XIII–XIV centuries (Ciociltan, 2012: 336)]

Көптеген зерттеушілердің мәліметіне сүйенсек, кедендік баж салығы тауар құнының шамамен 3–5 пайызын ғана құраған (Ciocîltan, 2012: 21; Favereau, 2021: 248; Di Cosmo, 2010: 83–108, 97–98). Ал Мысыр мәмлүк сұлтандары бұл кезеңде Қызыл теңіз бен Ніл арқылы жеткізілген тауарларға бұдан бірнеше есе жоғары баж салығын салған (Ciocîltan, 2012: 21). Дон өзенінің сағасында орналасқан Тана қаласы Қара теңізді Орталық Азия және Қытаймен құрлық арқылы байланыстыратын маңызды сауда жолының соңғы нүктесі саналды. Бұл қалада кедендік баж салығы ешқашан тауар құнының 3 пайыз шамасында болған. Тек Жәнібек ханның билігі кезінде ғана бұл мөлшерде өзгеріс орын алған. Жәнібек хан мен венециялық көпестер арасындағы әскери қақтығыс нәтижесінде жасалған жаңа келісім нәтижесінде, венециялықтарға Тана (Азов) қаласына қайта қоныстануға рұқсат беріліп, баж салығының мөлшері 5 пайызға дейін ұлғайтылған (Ciocîltan, 2012: 21). Сондай-ақ, сауданың дамуына Жошы ұрпақтарының өз иеліктеріндегі шетелдік көпестердің қауіпсіздігін қамтамасыз ету туралы «Ұлы жасақ» заңының қатаң ұстануы да үлкен ықпал еткені айқын. Отандық зерттеуші З. Қинаятұлының айтуынша, мемлекеттің маңызды қаржы көзі саналатын сауда мен саудагерлер «Ұлы жасақ» заңы негізінде үкіметтің қатаң бақылауында және қорғауында болған. Бұл заңда: «Саудагерлерді жан-жақты қорғау керек. Олар алғаш рет ұтылса – көмектесу, екінші рет ұтылса – ұтылғанын өтету, үшінші рет ұтылса – басы алынсын», - деп нақты жазылған. Бұл нормалар Шыңғыс хан қарамағындағы билеуші элитаның үкімет бюджетінің табыс көздерінен құралатынын жақсы түсінгендігін көрсетеді (Қинаятұлы, 2010: 250).

1240–1241 жылдары Батудың Еуропаға жасаған жойқын жорықтарынан кейін, Алтын Орда Батыс Дешті Қыпшақ, Шығыс Еуропаның біршама бөлігін өз бақылауына алды. Алтын Орда осы кезеңнен бастап, Моңғол империясынан тәуелсіз түрде саясаты жүргізіп, Сарай қаласын (Еділ өзенінің бойында) өзінің астанасына айналдырды. Солтүстік Қара теңіз, Қырым және Еділ бойы аумақтары Алтын Орданың құрамына өткен соң, бұл аймақтағы сауда-саттық қатынастары қарқынды дами бастады. Сонымен қатар, Қара теңіздің саудадағы жаңа рөлін анықтаған бірнеше тарихи оқиғалар болды: 1258 жылы Акр қаласының құлауы – бұл Шығыс Жерорта теңізіндегі Генуя гегемониясының аяқталуына әкелді. 1258 жылы Хулагу ханның Таяу Шығысқа жасаған жорықтары және 1260 жылы Айн-Жалут шайқасында моңғолдардың жеңілісі – бұл Жібек жолының Жерорта теңізіне дейінгі бөлігін бақылау әрекетінің сәтсіздікке ұшырауына себеп болды. Крест жорықтарының толық күйреуі және Папа билігінің Мысырмен сауда жасауға салған тыйымы Еуропа мен Шығыс елдері арасындағы экономикалық байланыстарды әлсіретті. Осы геосаяси өзгерістердің аясында, Алтын Орда империясының күшеюі және аймақтағы саяси тұрақтылықтың орнауы мен Венеция мен Генуя көпестерінің коммерциялық белсенді қызметі Солтүстік Қара теңіз аймағы арқылы сауда жолдарын қайта жандандыруға тиімді жағдай жасады. Италиян сауда республикалары Қара теңіз аймағындағы ауыл шаруашылығы өнімдерінің экспортына (астық, тұз, кептірілген балық және тұрмыстық тауарлар) үстемдік етті. Нәтижесінде Венеция Солтүстік Қара теңіз саудасында монополияға ие болып, солтүстік Италияға астық жеткізудің басты орталығына айналды (Шамильоглу, 2009: 289). Алтын Орда кезеңінде Қара теңіз аймағы халықаралық сауда мен қолөнердің ірі орталығына айналды. Археологиялық деректер арқылы зерттеушілер Солхат, Азак және Аккерман сияқты қалалардың ірі сауда-өндіріс орталықтары болғанын айғақтайды (Kramarovsky, 2017: 437–438). Бұған қоса, Жошы ұрпақтары ақша жүйесін реформалап, ақша айналымын біріздендірді. Бұл реформа әсіресе Тоқта ханның билігі тұсында (1310–1311 жж.) жүзеге асырылды (Недашковский, 2009: 279).

Генуя, трансконтиненталдық саудадағы қалыптасқан жаңа жағдайды тез түсініп, өзінің стратегиясын өзгертті. Венециямен бәсекелесе отырып, ол Қара теңіздегі өз позициясын күшейту үшін Византиямен одақ құруға шешім қабылдады. Византия империясы бұл кезде Никейде (Никеяда) қуғында жүрсе де, Константинопольді қайта басып алуға талпынып жатқан еді. Бұл мақсатқа жету үшін қуатты флот қажет болды. Осылайша, император Михаил VIII Палеолог Генуямен стратегиялық келісім жасады. Бұл келісім 1261 жылы 13 наурызда Нимфейде жасалды. Осы одақтың арқасында және Михаил VIII Палеологтың

батыл саясатының арқасында Византия 1261 жылы Константинопольді латындардан әскери күшпен қайтарып алып, ал Генуя Қара теңіздегі өзінің сауда аймақтарын кеңейтіп, аймақтың басты ойыншысына айналды. 1261 жылы Нимфей келісіміне қол қойылғанда, бұл жай ғана екі мемлекет арасындағы шарт емес еді. Бұл мәміле «Леванттың бүкіл саяси және сауда картасын» өзгертті (Роберто Саббатини Лопес). Генуя бұл келісім арқылы Византия империясында толық сауда еркіндігіне ие болып, барлық италиялық бәсекелестерін (Пиза көпестері ғана ішінара сақталды) және тіпті грек саудагерлерін Қара теңізден ығыстырып шығарды. Бұдан былай бұл теңізде тек империялық кемелер мен олардың жүктеріне ғана жүзуге рұқсат берілді. Осылайша, Генуя Қара теңіздегі саудагерлерінің артықшылықты мәртебесінің негізін қалады. Сонымен қатар, осы кезеңде Қара теңіз аймағын бақылауға алған Алтын Орда билігінің негізгі табыс көздерінің бірі Еуразия саудасынан алынатын кедендік алымдар еді. Моңғол билеушілері бұл сауда ағындарын өз аумағы арқылы өткізуге барынша тырысты. Генуялық көпестерге осы стратегиялық нүктелерде орналасуға рұқсат берілді, бұл өз кезегінде Алтын Орданың экономикалық мүдделеріне сай келді. Жошы ұрпақтары итальян көпестеріне (әсіресе генуялықтарға) сауда факторияларын ашуға, инфрақұрылымдарын дамытуға рұқсат беріп, өз аумақтарында қауіпсіздікке кепілдік жасады. Генуялықтардың басты орталығы ретінде Қырымдағы Кафа (Феодосия) қаласы танылды. Қала іс жүзінде генуялықтардың әкімшілік-басқару жүйесіне өткеніне қарамастан, Алтын Орда хандары ондағы салық жинауды, қала халқының жалпы заңға бағынуын қадағалап отырды (Арсланов, 2015: 128). Генуялықтар Кафаға қоса Судак (Солдайя), Балаклава (Чемболо) және Керч (Воспоро) сияқты маңызды пункттерге бекіністер салып, сауда бекеттерін дамытуға үлес қосты. XIV ғасырда Қара теңіз бен Азов теңізінің жағалауларында 30-дан астам итальяндық фактория жұмыс істеді (Арсланов, 2015: 133–134). Олар балық, уылдырық, аң терілері, жүн, астық, бал, балауыз, күміс сынды тауарларды Еуропаға тасып, өз кезегінде маталар, қару-жарақ, қант және басқа да өнеркәсіп өнімдерін Алтын Ордаға жеткізді (Хромов, 2004: 8). Осы мәмілелерден түсетін салық Алтын Орда экономикасының тұрақты табыс көзіне айналып, хандықтың Батыс нарықтарына шығуына да жол ашты (Сафарғалиев, 1960: 63). Генуялықтардың Қара теңіздегі ең маңызды автономиялық орталықтары: Чилия (Дунай сағасында), Аккере (Цетатя Албэ, Днестр сағасында), Каффа (Қырымда), Тана (Дон өзенінің Азов теңізіне құятын жерінде). Генуяның басты мақсаты – Қара теңіз саудасын толығымен өз бақылауына алу және Жерорта теңізімен сауда байланыстарын күшейту болды. Сондықтан олар аймақтағы барлық сауда ағындарын өздерінің автономды және егемен сауда орталықтарына шоғырландыруға тырысты. Қара теңіздегі сауда орталықтары, әсіресе Дунай сағасы мен Қырым аймақтары, астық (негізінен Византия және Жерорта теңізінің түрлі порттарына экспортталған), бал, балық өнімдері сияқты жергілікті тауарларды жеткізетін негізгі пункттер болды. Алайда, ең табысты және даулы сауда түрі құл саудасы еді. Генуялықтар құлдарды Египетке сатып, оларды Мәмлүк әскерінің жауынгерлері ретінде немесе Италияның бай отбасылары үшін үй қызметшілері ретінде пайдалануға жіберді. Сонымен қатар, Азиядан, әсіресе Қытайдан әкелінетін негізгі тауарлардың бірі – жібек болды. Ең сапалы жібек Каспий теңізіне жақын Гилян аймағынан жеткізілді. Генуялықтар Трабзон арқылы Орталық Азия мен Парсы шығанағынан келген дәмдеуіштерді, бұрышты және бағалы тастарды сатып алды. Олар сондай-ақ Кіші Азиядан алюминий тотығын, Италияда қарқынды дамып келе жатқан тоқыма өнеркәсібі үшін қажетті шикізатты импорттады. Генуялық көпестердің көпшілігі сауданы тек Қара теңіз порттарында жүргізсе, кейбірі Азияның ішкі аймақтарына еніп, тауарларды тікелей арзан бағада сатып алып, пайдасын арттыруға тырысты. Олар Жібек жолының ең тиімді бағыттарын анықтап, сауда жолдарының карталарын жасады. XIV ғасырдың басында италиялық көпес Франческо Бальдуччи Пеголотти «La pratica della mercatura» атты саудагерлерге арналған нұсқаулық жазды. Бұл кітапта: Алтын Орда аумағы арқылы Қытайға дейінгі жолдар, көлік шығындары, жолдағы қауіп-қатерлер мен олардан сақтану әдістері егжей-тегжейлі сипатталған (Pegolotti, 1936). Қызығы, Пеголоттидің өзі флоренциялық болса да, оның өлшем бірліктері генуялық стандарттарға негізделген, бұл оның негізгі аудиториясының лигуриялық көпестер болғанын көрсетеді.

Бұл кезеңде Генуяның басты бәсекелесі Венецияның бұл кезеңде Қара теңізге кіру құқықтары шектеліп, біраз уақыт Солтүстік Қара теңіздегі монополиялық позициясынан айырылды. Константинополь қайта Византияның бақылауына өтетін кезде, Венеция көпестері жаңа бағыттарды іздей бастады. Олардың ішінде Николо және Маттео Поло да болды – кейінірек Марко Полоның әкесі мен ағасы ретінде танылған бұл саудагерлер Қара теңіз арқылы Азияға жол ашу мақсатында Солдаяға (қазіргі Судак) аттанды. Тіпті, Венеция амалсыздан Трапезунд пен Тебриз арқылы балама сауда бағыттарын іздеуге кірісті (Скржинская, 1971: 21). Бұл кезеңде Алтын Орда, Византия және Трабзон империясы Генуяның күшеюіне алаңдай бастады. Сонымен қатар, Генуяның басты бәсекелесі – Венеция да бұл жағдаймен келіспей, Қара теңіздегі сауда соғысына араласты. Генуялықтардың Қара теңіздегі үстемдігі Византия үшін қауіпті факторға айналды. 1261 жылы Нимфей келісімі арқылы олар басымдық алғанымен, Византия императоры Михаил VIII Палеолог 1268 жылы бұл теңгерімді өзгертуді көздеді. Ол венециялықтарға Қара теңіздегі саудаға кіруге рұқсат берді, осылайша Генуяға тәуелділігін азайтқысы келді. Ал Алтын Ордада Өзбек хан (1313–1341) кезінде венециялықтарға Азак (Тана) қаласына жақын аймақтан жер беріп, бірқатар жеңілдіктер ұсынды (Карпов, 1990: 96). Осылайша, Алтын Орда мен Венецияның қарым-қатынасы бірде шиеленісіп, бірде жақындасқанымен, өзара тиімді сипаттан айныған жоқ (Арсланов, 2015: 103–104). 1292 жылы Венеция Сенаты Қара теңіз бен Византия аумағынан шығыс тауарларын еркін сатып алуға рұқсат берді. Сонымен қатар, олар Алтын Орда билеушісімен және Трабзон патшасымен келіссөздер жүргізе бастады. Бұл генуялықтардың мүддесіне қауіп төндірді. Олар өзінің бұрынғы артықшылықтарын сақтап қалу үшін әскери күш қолдануға мәжбүр болды. Венеция мен Генуя арасындағы бұл сауда бәсекелестігі кең көлемді қарулы қақтығыстарға ұласты. Бірінші шайқастар Жерорта теңізінде болды, онда Венеция флоты ауыр шығынға ұшырады. Кейін бұл қақтығыс Қара теңізге – Босфор, Қырым, Каффаға (Генуяның ең бай сауда орталығы) дейін жетті. 1298 жылы Адриатика теңізіндегі Курцола шайқасында Генуя түбегейлі жеңіске жетті. Тек, 1299 жылы Милан бейбіт келісімі жасалып, Венецияның Қара теңіздегі саудасы айтарлықтай шектелді. Екі онжылдық бойы Венеция бұл аймақта өз сауда орталықтарын қайта құруға тырыспады. 1299 жылы Милан келісімі Венецияны Қара теңізден уақытша ығыстырған кезде, Генуя өз сауда билігін толық орнату мүмкіндігін алды. Бұл гегемония Генуяның үш басты сауда орталығында – Пера, Каффа және Трабзонда айқын көрінді. Каффадағы генуялықтар Перадағы отандастарының үлгісін алып, қаланы қорғаныс қабырғаларымен қоршады. Бұл іс-шара Алтын Орданың билеушісі Токта ханның алаңдаушылығын тудырды. Генуяның күшейгенін қауіпті санап, хан Каффаға әскери жорық ұйымдастырып, қаланың қабырғаларын жермен-жексен етті. Алайда, әскери күш әрқашан сауданың қуатына төтеп бере алмады. Генуялықтар Алтын Орда аумағына сауда эмбаргосын (devetum) жариялады. Бұл қадам Токта ханға ауыр экономикалық соққы болып тиді. Ақырында, Алтын Орда Генуяның шарттарына келісуге мәжбүр болды, және Каффа қайтадан бекініске айналды, ол енді Қара теңіздің солтүстігіндегі басты сауда торабына айналды. 1316 жылы Генуя Каффада жаңа сауда жарғысын бекітті, оған сәйкес: Қара теңіздің солтүстік бөлігінде жүзетін барлық кемелер кемінде бір күн Каффа айлағында аялдауға міндеттелді. Бұл талап генуялықтардың Қара теңіздегі саудаға толық бақылау орнатуына көмектесті. Трабзонда да Генуя дәл осындай саясат жүргізуге тырысты. Алайда, бірнеше рет келіссөздер мен қарулы қақтығыстардан кейін ғана олар қалада өз сауда колониясын құру құқығына ие болды, бірақ олар үшін ең маңыздысы – салықтық жеңілдіктерді ала алмады. Генуяның Қара теңіздегі монополиялық саясатына Венеция қарсы шықты. XIV ғасырдың басында Венеция қайтадан кейбір Қара теңіз аймақтарында сауда жүргізе бастады, бұл Генуя үшін айтарлықтай қауіп төндірді. Бірақ 1343 жылы Алтын Ордадағы жағдай шиеленісе түсті: Каффадан Генуялықтарды қуып шығу үшін Алтын Орда хандары әскери жорықтар ұйымдастырды. Бұл шабуыл бірте-бірте тек генуялықтарға ғана емес, барлық латындықтарға қарсы ұйымдастырылған әрекетке айналды. Осылайша, біраз уақытқа Генуя мен Венеция арасындағы қақтығыс бәсеңсіді. 1347 жылы венециялықтар Тана (Дон өзенінің Азов теңізіне

құяр жеріндегі порт) қаласына қайта оралуға рұқсат алды. Бұл Қара теңіздегі Венецияның сауда позициясын күшейтіп, Генуяның гегемониясына үлкен қауіп төндірді. Бұл оқиға Генуяда қатты наразылық тудырды. Генуялықтар өздерін бұрынғыдан да батыл ұстауға көшті және Венецияның бұл әрекетіне әскери жауап қайтаруға шешім қабылдады. 1347 жылы басталған соғыс бес жылға созылды. Бұл шайқастар бастапқыда Қара теңіздегі бақылау үшін жүрсе, кейіннен Жерорта теңізіне де таралды. Соғыс 1355 жылы бейбіт келісіммен аяқталды. Бұл келісімнің нәтижесінде: Генуя Қара теңіздегі сауда гегемониясын толықтай қайта қалпына келтірді. Венеция Қара теңізден іс жүзінде шеттетілді. Осылайша, XIV ғасырдың ортасына қарай Қара теңіз толықтай Генуяның сауда монополиясына айналды. Бұл теңіз аймағы Генуя үшін тек шикізат көзі ғана емес, бүкіл еуразиялық сауда жүйесінің «айналмалы нүктесі» болды. Генуяның бұл үстемдігі XV ғасырға дейін жалғасты, бірақ Осман империясының күшеюімен бірге Қара теңіздегі сауда билігі түбегейлі өзгерді.

Генуя мен Венецияның Қара теңіз жағалауында сауда факторияларын құруы Жерорта теңізі мен Еуразия құрлығы арасындағы тауар айналымын жандандырып, аймақтың жаһандық экономикалық жүйедегі маңызын арттырды. Жошы ұрпақтарының сыртқы саудаға ашық жүргізген саясаты да бұл үрдіске оң ықпал етті. Нәтижесінде Солтүстік Қара теңіз өңірі XIII–XIV ғасырларда дүниежүзілік сауданың негізгі тораптарының біріне айналды. Дегенмен, Жәнібек хан (1342–1357) тұсында Алтын Орда мен итальян сауда республикалары арасындағы қатынастар шиеленісе бастады. Бұған Қырымдағы Кафа (Феодосия) мен Азовтағы (Тана) венециялықтардың іс жүзінде толық дербестікке ұмтылып, Алтын Орда заңдарына номиналды түрде бағынуымен ғана шектелуі себеп болды. 1343 жылы Азовта орын алған қақтығыста еуропалық көпес Андреоло Чиврано Алтын Орда көпесі Қожа Омарды өлтіріп, жергілікті халық шетелдіктерден кек алған соң, көптеген итальяндық көпестер қашуға мәжбүр болды (Скржинская, 1971: 34; Хеллер, 2002: 118–119). Жәнібек хан венециялықтарды Тана қаласынан бес жылға шығарып жіберуге бұйрық беріп, Порто-Пизаноны да ойрандатып тастады. Кейінірек венециялықтар Алтын Орданың билеушісімен бейбіт мәмілеге келуге тырысып, 1344 жылы Жәнібек хан оларға жартылай кешірім бергенімен, хан итальяндықтардың өзара одақтасып (Венеция мен Генуя) Алтын Ордаға қарсы шығу мүмкіндігінен сақтанды. 1344 жылдың ақпанында Жәнібек хан Кафаға әскер аттандырып, қаланы қоршауға алғанымен, бұл әрекеті сәтсіз аяқталды. Жәнібек хан осы кезде Балаклава (Чембало) қаласын басып алды. Венециялықтар ханмен тікелей қақтығыстан гөрі келіссөздерді артық көрді, ал Генуя Кафа қаласының экономикалық күш-қуатын күшейтіп, өз позициясын нығайтуды жалғастырды (Скржинская, 1971: 34). Әскери қақтығыстар Шығыс пен Батыс арасындағы басты сауда жолдарына кері әсерін тигізіп, еуропалық көпестерді едәуір шығынға ұшыратты. Еуропада астық, балық, жібек, дәмдеуіштер сияқты тауарлардың бағасы бірден өсіп кетті. Сауда-саттықтағы қиындықтар Венеция мен Генуяны Жәнібек ханмен қайта ымыраға келуге мәжбүрледі. 1347 жылдың желтоқсанында венециялықтар Азовта бейбіт келісімге қол жеткізіп, Тана қаласында шектеулі болса да сауда жасауға мүмкіндік алды. Ал Жәнібектен кейін таққа отырған Бердібек хан (1357–1359) тұсында Венеция мен Генуя бұрынғы жеңілдіктерін қайта растауға тырысты (Арсланов, 2015: 88). XIV ғасырдың ортасында Венеция мен Генуя арасында жүрген соғыс қимылдары (1350–1355) да Солтүстік Қара теңіздегі транзиттік сауда айналымын айтарлықтай әлсіретті. Қақтығыс біткен соң да (1355) екі тарапқа үш жылға дейін Азовта сауда жасауға тыйым салынды (Арсланов, 2015: 88). Нәтижесінде тауар айналымы қысқарып, аймақтағы экономикалық бәсекелестікте басымдық көбіне Генуя жағына ауды. Сонымен қатар, XIV ғасырдың соңында Әмір Темірдің жорықтары (1395 жылы Тана мен Қырым қалаларына жасаған шабуылы) инфрақұрылымды күйретіп, халықаралық сауда қатынастарын күрт әлсіретті. Венециялық сарай адамы Джосафат Барбароның мәліметіне сай, Тана қайта салына бастағанымен, бұрынғыдай ірі транзиттік орталық деңгейіне көтеріле алмады, ал аса құнды шығыс тауарлары Сирия айлақтарына бағыттала бастады (Skrzinskaia, 1968: 40; Di Cosmo, 2010: 83–84). Қара теңіздегі итальян колониялары жергілікті шикізат пен азық-түлік тауарларын (тері, жүн, астық, уылдырық, шарап, құлдар) экспорттауға иек артқан күйі біраз

уақыт өмір сүрді. Дегенмен, Жошы ұрпақтары билеген кезеңдегі «жібек пен дәмдеуіш» тасымалы ішінара тоқырап, бірте-бірте тарих сахнасынан кете бастады.

XIII–XIV ғасырларда Алтын Орда аумағы арқылы өткен трансконтиненталдық сауда-саттық, бір жағынан, моңғол шапқыншылығынан кейін орнаған саяси тұрақтылық пен Жошы әулетінің сыртқы саудаға ашық саясатының нәтижесінде өркендесе, екінші жағынан, Алтын Орда билеушілері мен итальян сауда республикаларының арасындағы тайталасты бәсеке мен әскери қақтығыстарға тәуелді болды. Итальяндықтардың ірі порт-қалалар мен бекініс-факториялар құрып, Еуразия кеңістігіндегі сауда әлеуетін күшейтуі Қара теңізді әлемдік сауданың маңызды буындарының біріне айналдырды. Алайда аймақтағы саяси тұрақсыздық, бір-біріне қарсы әскери жорықтар және ішкі қырқыстар уақыт өте келе транзиттік сауданың қарқын алуына кедергі жасап, оның аясының тарылуына алып келді. Соған қарамастан, Венеция мен Генуя сияқты теңіз республикаларының әрекеті және Алтын Орда билеушілерінің іскер ұстанымы ортағасырлық Еуразияның сауда-экономикалық дамуында ерекше із қалдырды.

Қорытынды

XIII–XIV ғасырларда Қара теңіз аймағы Жібек жолының маңызды транзиттік бөлігіне айналып, Еуразиядағы халықаралық сауда қатынастарының дамуына елеулі үлес қосты. Бұл кезеңде Қара теңіз тек аймақтық экономикалық кеңістік қана емес, бүкіл Еуразиялық сауда жүйесінің ажырамас құрамдас бөлігі ретінде қалыптасты. Венеция мен Генуя сияқты итальяндық теңіз сауда республикаларының белсенділігі, Алтын Орданың сыртқы сауда-саттықты дамытуға бағытталған прагматикалық саясаты және еуразиялық қауіпсіз сауда кеңістігі Қара теңіздегі трансконтиненталдық сауда желілерінің қарқынды дамуына ықпал етті. Венеция мен Генуяның Қара теңіз арқылы Шығыспен тікелей сауда байланыстарын орнатуға деген ұмтылысы бұл өңірдің экономикалық дамуын тездетті. Алтын Орда билеушілері шетелдік көпестерге салық жеңілдіктері мен сауда еркіндігін ұсыну арқылы аймақтағы сауда айналымының ұлғаюына жол ашты. Сауда бағыттары Қара теңіз арқылы Жерорта теңізі нарығымен байланыстырды. Кафа (Феодосия), Азак (Тана), Судак (Солдайя) сияқты маңызды сауда орталықтары қалыптасты, бұл қалалар тек жергілікті емес, бүкіл халықаралық сауда жүйесінің тораптарына айналды. Жерорта теңізінен Қытайға дейінгі аралықтағы тауар айналымы едәуір ұлғайып, Қара теңіз өңірі арқылы өтетін сауда ағымдары Еуразияның ішкі экономикалық байланыстарын нығайтты. Шығыстан әкелінген жібек, дәмдеуіштер, қымбат тастар, ал Еуразия даласынан жеткізілген астық, тері, тұз, балық сияқты тауарлар Еуропалық нарықтарға тұрақты жеткізіліп отырды. Дегенмен, бұл экономикалық өрлеу ұзақ мерзімді бола алмады. XIV ғасырдың соңына қарай Алтын Ордада орын алған ішкі саяси тұрақсыздықтар, билік үшін күрестер және Әмір Темірдің жойқын жорықтары Қара теңіз аймағындағы сауда инфрақұрылымына ауыр соққы берді. 1395 жылы Әмір Темірдің Тана мен Қырым қалаларына жасаған шабуылдары нәтижесінде көптеген сауда орталықтары күйреп, Қара теңіз арқылы өтетін негізгі транзиттік маршруттар әлсіреді. Бұл өзгерістердің салдарынан Еуразиядағы сауда бағыттарының бір бөлігі Сирия айлақтары арқылы жүзеге аса бастады, ал Қара теңіздегі сауда көлемі біршама қысқарды. XV ғасырда Қара теңіздегі сауда жүйесіне ең үлкен қауіп Осман империясының күшеюімен байланысты болды. 1453 жылы Осман түріктерінің Константинопольді басып алуы итальян сауда республикаларының Қара теңізге еркін шығу мүмкіндігін айтарлықтай шектеді. Генуялықтар біраз уақытқа дейін Кафа мен басқа да бекіністерін сақтап қалуға тырысқанымен, 1475 жылы Осман империясы Қырым түбегіндегі барлық генуялық факторияларды бағындырып, Қара теңіздегі еуропалық сауда монополиясын түбегейлі жойды. Бұл оқиға Қара теңіз аймағының Еуразиялық сауда жүйесіндегі бұрынғы жетекші рөлінің аяқталғанын білдірді.

Қорытындылай келе, XIII–XIV ғасырлар Қара теңіз аймағының әлемдік сауда тарихындағы ең жарқын әрі ерекше кезеңдерінің бірі болды. Алтын Орданың саяси ықпалы мен прагматикалық саясаты, итальяндық теңіз державаларының экономикалық белсенділігі, Шығыс пен Батыс арасындағы сауда ықпалдастығы Қара теңізді ортағасырлық дүниежүзілік

сауда картасындағы басты тораптардың біріне айналдырды. XIII–XIV ғасырларда Қара теңіз аймағы тек аймақтық емес, тұтас Еуразиялық сауда желісіндегі шешуші рөлді атқарып, әлемдік экономикалық дамуға серпін берді. Бұл тарихи тәжірибе Еуразия құрлығындағы сауда процестерінің, халықаралық қатынастардың, экономикалық интеграцияның және мәдени алмасудың дамуына орасан зор ықпал етті. Қара теңіз аймағының бұл кезеңдегі дамуы ортағасырлық жаһандану процесінің жарқын көрінісі болды деуге толық негіз бар.

Әдебиеттер

- Арсланов, 2015 — *Арсланов А.М.* Торгово-экономические связи Улуса Джучи (Золотой Орды) со странами Запада: (вторая половина XIII–XIV вв.). Дисс. канд. ист. наук. Казань, 2015. 230 с.
- Карпов, 1990 — *Карпов С.П.* Итальянские морские республики и Южное Причерноморье в XIII–XV вв.: проблемы торговли. М.: Изд-во МГУ, 1990. 336 с.
- Қинаятұлы, 2010 — *Қинаятұлы З.* Шыңғыс хан және Қазақ мемлекеті. Екі томдық ғылыми зерттеу (Монография). Алматы: Тарих тағылымы, 2010. 728 б.
- Марко Поло, 2005 — *Марко Поло.* Книга о разнообразии мира / Пер. И. Минаева. М.: ЭКСМО, 2005. 250 с.
- Недашковский, 2009 — *Недашковский Л.Ф.* Международная и внутренняя торговля // Золотая Орда в мировой истории. Казань: Институт истории им. Ш. Марджани АН РТ, 2016. С. 608–615.
- Сафаргалиев, 1960 — *Сафаргалиев М.Г.* Распад Золотой Орды. Саранск: Мордовское книжное издательство, 1960. 279 с.
- Скржинская, 1971 — *Скржинская Е.Ч.* Барбаро и Контарини о России: К истории итало-русских связей XV в. Ленинград: Наука, 1971. 275 с.
- Хеллер, 2002 — *Хеллер К.* Золотая Орда и торговля с Западом // Источниковедение истории Улуса Джучи (Золотой Орды). От Калки до Астрахани. 1223–1556. Казань, 2002. С. 111–128.
- Хромов, 2004 — *Хромов К.К.* Новое в изучении медных генуэзско-татарских монет города Каффы XV века // Труды III Международной нумизматической конференции «Монеты и денежное обращение в Монгольских государствах XIII–XV вв.». Старый Крым, 2004. С. 6–15.
- Шамильоглу, 2009 — *Шамильоглу Ю.* Торговля Улуса Джучи со странами Средиземноморья // История татар. Т. III. Улус Джучи (Золотая Орда). XIII – середина XV в. Казань: Институт истории АН РТ, 2009. С. 287–294.
- Abu-Lughod, 1989 — *Abu-Lughod J.* Before European Hegemony: The World System A.D. 1250–1350. Oxford University Press, 1989. 464 p.
- Balard, 1983 — *Balard M.* Gênes et la mer Noire (XIIIe–XVe siècles) // *Revue Historique*, 270, 1983. Pp. 31–52. (In Fr.).
- Bounegru, 2014 — *Bounegru O.* The Black Sea Area in the Trade System of the Roman Empire // *Euxeinus: Governance & Culture in the Black Sea Region*, 2014. Pp. 8–16.
- Brătianu, 1944 — *Brătianu G.I.* La mer Noire, plaque tournante du trafic international à la fin du Moyen Age // *Revue historique du Sud-Est européen*, 1944. Pp. 36–69. (In Fr.).
- Burstein, 2006 — *Burstein S.M.* The Greek Cities of the Black Sea // *A Companion to the Classical Greek World*, 2006. Pp. 137–152.
- Ciociltan, 2012 — *Ciociltan V.* The Mongols and the Black Sea trade in the thirteenth and fourteenth centuries. Vol. 20. Leiden, Boston: Brill, 2012. 322 p.
- Curtin, 1984 — *Curtin P.* Cross-Cultural Trade in World History. Cambridge University Press, 1984. 293 p.
- Di Cosmo, 2010 — *Di Cosmo N.* Black Sea Emporia and the Mongol Empire: A Reassessment of the Pax Mongolica // *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, 53(1-2), 2010. Pp. 83–108.
- Favereau, 2021 — *Favereau M.* The Horde: How the Mongols Changed the World. Cambridge, Massachusetts: Harvard University, 2021. 377 p.
- Kramarovsky, 2017 — *Kramarovsky M.* The Golden Horde as a civilisation (Based on archaeological materials) // *The Golden Horde in World History: A Multi-authored Monograph*. Kazan: Sh. Marjani Institute of History of the Tatarstan Academy of Sciences, 2017. Pp. 427–441.
- Liebermann, 1993 — *Liebermann V.* Abu-Lughod's Egalitarian World Order // *Comparative Studies in Society and History*, 1993. Pp. 544–550.
- Lombardo, 1940 — *Lombardo A.* Documenti del commercio veneziano nei secoli XI–XIII // *A. Lombardo, R. Morozzo della Rocca.* Torino, 1940. Vol. II. Pp. 478–479, 511, 662.
- Pegolotti, 1936 — *Pegolotti F.B.* La Pratica della mercatura (1310–1340) / Edited by A. Evans. Cambridge, Massachusetts: Mediaeval Academy of America, 1936. 443 p. (In It.).
- Phillips, 1998 — *Phillips J.R.S.* The Medieval Expansion of Europe (2nd ed.). Oxford University Press, 1998. Pp. 96–114.
- Sheard, 2021 — *Sheard J.* Byzantium and the Black Sea, c. 1000–1204. PhD diss., Royal Holloway, University of London, 2021. 267 p.

Tsetskhladze, 1998 — *Tsetskhladze G.R.* Greek colonization of the Black Sea area: stages, models, and native population // *Historia. Einzelschriften*, 1998. Pp. 7–330.

References

- Abu-Lughod, 1989 — *Abu-Lughod J.* Before European Hegemony: The World System A.D. 1250–1350. Oxford University Press, 1989. 464 p.
- Arslanov, 2015 — *Arslanov A.M.* Torgovo-ekonomicheskie svyazi Ulusa Djuchi (Zolotoi Ord) so stranami Zapada: (vtoraya polovina XIII–XIV vv.) [Trade and economic relations of the Jochi Ulus (Golden Horde) with Western countries: (second half of the 13th–14th centuries)]. Diss. kand. ist. nauk. Kazan, 2015. 230 p. (In Russ.).
- Balard, 1983 — *Balard M.* Gênes et la mer Noire (XIIIe–XVe siècles) // *Revue Historique*, 270, 1983. Pp. 31–52. (In Fr.).
- Bounegru, 2014 — *Bounegru O.* The Black Sea Area in the Trade System of the Roman Empire // *Euxeinus: Governance & Culture in the Black Sea Region*, 2014. Pp. 8–16.
- Brătianu, 1944 — *Brătianu G.I.* La mer Noire, plaque tournante du trafic international à la fin du Moyen Age // *Revue historique du Sud-Est européen*, 1944. Pp. 36–69. (In Fr.).
- Burstein, 2006 — *Burstein S.M.* The Greek Cities of the Black Sea // *A Companion to the Classical Greek World*, 2006. Pp. 137–152.
- Ciociltan, 2012 — *Ciociltan V.* The Mongols and the Black Sea trade in the thirteenth and fourteenth centuries. Vol. 20. Leiden, Boston: Brill, 2012. 322 p.
- Curtin, 1984 — *Curtin P.* Cross-Cultural Trade in World History. Cambridge University Press, 1984. 293 p.
- Di Cosmo, 2010 — *Di Cosmo N.* Black Sea Emporia and the Mongol Empire: A Reassessment of the Pax Mongolica // *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, 53(1-2), 2010. Pp. 83–108.
- Favereau, 2021 — *Favereau M.* The Horde: How the Mongols Changed the World. Cambridge, Massachusetts: Harvard University, 2021. 377 p.
- Karpov, 1990 — *Karpov S.P.* Italiyanskiye morskoye respubliki i Yuzhnoye Prichernomorye v XIII–XV vv.: problemy torgovli [Italian Maritime Republics and the Southern Black Sea Region in the 13th–15th centuries: problems of trade]. Moskva: Izd-vo MGU, 1990. 336 p. (In Russ.).
- Kheller, 2002 — *Kheller K.* Zolotaya Orda i torgovlya s Zapadom [The Golden Horde and trade with the West] // *Istochnikovedenie istorii Ulusa Djuchi (Zolotoi Ord). Ot Kalki do Astrakhani. 1223–1556.* Kazan, 2002. Pp. 111–128. (In Russ.).
- Khromov, 2004 — *Khromov K.K.* Novoe v izuchenii mednykh genuezsko-tatarskikh monet goroda Kaffi XV veka [New in the study of copper Genoese-Tatar coins of the 15th century Kaffa] // *Trudy III Mezhdunarodnoi numizmaticheskoi konferentsii "Monety i denezhnoye obrashcheniye v Mongol'skikh gosudarstvakh XIII–XV vv."*. Staryi Krym, 2004. Pp. 6–15. (In Russ.).
- Kramarovsky, 2017 — *Kramarovsky M.* The Golden Horde as a civilisation (Based on archaeological materials) // *The Golden Horde in World History: A Multi-authored Monograph.* Kazan: Sh. Marjani Institute of History of the Tatarstan Academy of Sciences, 2017. Pp. 427–441.
- Liebermann, 1993 — *Liebermann V.* Abu-Lughod's Egalitarian World Order // *Comparative Studies in Society and History*, 1993. Pp. 544–550.
- Lombardo, 1940 — *Lombardo A.* Documenti del commercio veneziano nei secoli XI–XIII // *A. Lombardo, R. Morozzo della Rocca.* Torino, 1940. Vol. II. Pp. 478–479, 511, 662.
- Marko Polo, 2005 — *Marko Polo.* Kniga o raznoobrazii mira [A book about the diversity of the world] / Per. I. Minaeva. Moskva: EKSMO, 2005. 250 p. (In Russ.).
- Nedashkovskiy, 2009 — *Nedashkovskiy L.F.* Mezhdunarodnaya i vnutrennyaya torgovlya [International and domestic trade] // *Zolotaya Orda v mirovoy istorii.* Kazan': Institut istorii im. Sh. Marzhani AN RT, 2016. Pp. 608–615. (In Russ.).
- Pegolotti, 1936 — *Pegolotti F.B.* La Pratica della mercatura (1310–1340) / Edited by A. Evans. Cambridge, Massachusetts: Mediaeval Academy of America, 1936. 443 p. (In It.).
- Phillips, 1998 — *Phillips J.R.S.* The Medieval Expansion of Europe (2nd ed.). Oxford University Press, 1998. Pp. 96–114.
- Qinaiatuly, 2010 — *Qinaiatuly Z.* Shyngys khan jáne Qazaq memleketi. Eki tomdyq gylymi zertteu (Monografiya) [Genghis Khan and the Kazakh state. A two-volume scientific study (monograph)]. Almaty: Tarikh taqylymy, 2010. 728 p. (In Kaz.).
- Safargaliev, 1960 — *Safargaliev M. G.* Raspad Zolotoi Ord. Saransk: Mordovskoe knizhnoye izdatel'stvo, 1960. 279 p. (In Russ.).
- Shamiloglu, 2009 — *Shamiloglu Yu.* Torgovlya Ulusa Djuchi so stranami Sredizemnomorya [Trade of the Jochi Ulus with the Mediterranean countries] // *Istoriya tatar. T. III. Ulus Djuchi (Zolotaya Orda). XIII – seredina XV v.* Kazan: Institut istorii AN RT, 2009. Pp. 287–294. (In Russ.).
- Sheard, 2021 — *Sheard J.* Byzantium and the Black Sea, c. 1000–1204. PhD diss., Royal Holloway, University of London, 2021. 267 p.
- Skrzhinskaya, 1971 — *Skrzhinskaya E.Ch.* Barbaro i Kontarini o Rossii: K istorii italo-russkikh svyazei XV v. [Barbaro and Contarini on Russia: Towards the history of Italian-Russian relations in the 15th century.]. Leningrad: Nauka, 1971. 275 p. (In Russ.).
- Tsetskhladze, 1998 — *Tsetskhladze G.R.* Greek colonization of the Black Sea area: stages, models, and native population // *Historia. Einzelschriften*, 1998. Pp. 7–330.

МАЗМҰНЫ

ТАРИХНАМА ЖӘНЕ ДЕРЕКТАНУ

Буланов Е.О. ИЛИЯС ЖАНСҮГІРОВ ЕҢБЕКТЕРІНДЕГІ 1916 ЖЫЛҒЫ ҰЛТ-АЗАТТЫҚ КӨТЕРІЛІС МӘСЕЛЕЛЕРІ.....	633
Каримов Қ.С., Гокче М., Түрсүн Х.М. ӨЗБЕКӘЛІ ЖӘНІБЕКОВТЫҢ ҚОҒАМДЫҚ-САЯСИ ҚЫЗМЕТІНДЕГІ ҰЛТТЫҚ ИДЕНТИФИКАЦИЯ МӘСЕЛЕЛЕРІ.....	650

ТАРИХ

Абдимомынов Н.Т., Сауырқан Е. ВЕНЕЦИЯ, ГЕНУЯ ЖӘНЕ АЛТЫН ОРДА: XIII–XIV ҒҒ. СОЛТҮСТІК ҚАРА ТЕҢІЗДЕГІ ТРАНСКОНТИНЕНТАЛДЫҚ САУДА-САТТЫҚТЫҢ ДАМУЫ.....	662
Абуов Н.А., Ильясова Г.С., Уалиева С.К. СОЛТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫНЫҢ ШАҒЫН ҚАЛАЛАРЫ: ТАРИХЫ ЖӘНЕ ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫНЫҢ ТАЛДАУЫ.....	679
Абылов Т.Т., Муталиев М.Қ., Қазмұханов Р.М. АЛТЫН ОРДА МЕН МӘМЛҮК МЕМЛЕКЕТІ АРАСЫНДАҒЫ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСТАРДАҒЫ ДІННІҢ РӨЛІ.....	696
Байгабатова Н.К., Ишкалова Г.И. XIX–XX Ғ. БАСЫНДАҒЫ СОЛТҮСТІК ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЖЕР ҚАТЫНАСТАРЫН ЗЕРТТЕУДЕ АРХИВ МАТЕРИАЛДАРЫ ДЕРЕК РЕТІНДЕ (ҚР ОМА ҚҰЖАТТАРЫ НЕГІЗІНДЕ).....	709
Болатхан Ә. ЗАҢДЫЛЫҚ – ИДЕОЛОГИЯ, ШЕТТЕТУ – ТӘЖІРИБЕ: КҮШТЕП ҚОНЫС АУДАРУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ «ЖАЗАЛАНҒАН ХАЛЫҚТАР» (1948–1953).....	727
Доскараева А.А., Мұхатова О.Х. XVII ҒАСЫРДЫҢ 30-ЖЫЛДАРЫ – XVIII ҒАСЫРДЫҢ БІРІНШІ ШИРЕГІНДЕГІ ҚАЗАҚ-БҰХАР ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСТАРЫ (САЯСИ АСПЕКТ).....	743
Дьякова Е.В. НЕМІС ОККУПАЦИЯСЫНДАҒЫ ҮГІТ-НАСИХАТ ЖҰМЫСТАРЫ: ХАРЬКОВТАҒЫ «ЖАҢА УКРАИНА» ГАЗЕТІНІҢ ИДЕОЛОГИЯЛЫҚ РӨЛІ (1941–1943).....	760
Исмагулов Ұ.Ш., Конбай Е. 1920-ЖЫЛДАРДЫҢ БАСЫНДАҒЫ АШАРШЫЛЫҚ ЖӘНЕ ПАНАСЫЗ БАЛАЛАР МӘСЕЛЕСІ (АҚТӨБЕ АРХИВІ ДЕРЕКТЕРІ БОЙЫНША).....	773
Йорулмаз О., Токжигитова М.А. ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН Өңірінен РЕПРЕССИЯҒА ҰШЫРАҒАН МҰСЫЛМАН ДІНБАСЫЛАРЫ (1920–1940 ЖЖ.).....	787
Қаипбаева А.Т., Белялова А. ПАНАСЫЗ БАЛАЛАРДЫ ӘЛЕУМЕТТІК ҚОРҒАУДЫҢ МЕМЛЕКЕТТІК ЖҮЙЕСІ (1920–1930 жж.).....	803
Қара Ә., Тайман С.Т. Жарбулова С.Т. МҰСТАФА ШОҚАЙДЫҢ ИДЕЯЛАРЫ ЖӘНЕ ТҮРКІ МЕМЛЕКЕТТЕРІ ҰЙЫМЫНЫҢ СТРАТЕГИЯЛЫҚ МИССИЯСЫ.....	823
Сейітханұлы Ш. ТҮРІКТЕР МЕН МОҢҒОЛДАРДЫҢ КӨШПЕЛІ ӨМІР САЛТЫНЫҢ ОРТАҚ ҚЫРЛАРЫ.....	840
Сулейменова А.Т. КӨШПЕЛІ ЖӘНЕ ЖАРТЫЛАЙ КӨШПЕЛІ ШАРУАШЫЛЫҚТАРДЫ КҮШТЕП ОТЫРЫҚШЫЛАНДЫРУ ДӘСТҮРЛІ РУЛЫҚ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСТЫ ЖОО ШАРАЛАРЫНЫҢ БІРІ РЕТІНДЕ (XX ҒАСЫРДЫҢ 30-ЖЫЛДАРЫ).....	855
Ташагыл А., Нурсултанова Л.Н., Танатарова Ж.Т. ИРАН-ТӘЖІК САУДА-ЭКОНОМИКАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАРЫ: ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫ МЕН БОЛАШАҒЫ.....	872

ЭТНОЛОГИЯ/АНТРОПОЛОГИЯ

Есенаманова А.С., Қалыш А.Б. ДӘСТҮРЛІ КИІМ АРҚЫЛЫ МАТЕРИАЛДЫҚ МӘДЕНИЕТТІ РЕПРЕЗЕНТАЦИЯЛАУ: ҚАЗАҚСТАН МУЗЕЙ КЕҢІСТІГІНДЕГІ ТҮРКІ МӘДЕНИ МҰРАСЫ.....	887
Қалшабаева Б.К., Егізбаева М.Қ. ҚАЗАҚСТАННЫҢ ШЫҒЫСЫНДАҒЫ ҚАНДАСТАР: КӨШІ-ҚОНЫ МЕН БЕЙІМДЕЛУ МӘСЕЛЕЛЕРІ.....	900
Сыздықова Г.М. СОЛТҮСТІК, ОРТАЛЫҚ ЖӘНЕ ШЫҒЫС ҚАЗАҚСТАННЫҢ ОБЛЫСТЫҚ ОРТАЛЫҚТАРЫНДАҒЫ ТҮРҒЫНДАРДЫҢ ЭТНИКАЛЫҚ ҚҰРЫЛЫМЫНЫҢ ӨЗГЕРУІ (2009–2024 ЖЖ.).....	916

СОДЕРЖАНИЕ

ИСТОРИОГРАФИЯ И ИСТОЧНИКОВЕДЕНИЕ

Буланов Е.О. ПРОБЛЕМЫ НАЦИОНАЛЬНО-ОСВОБОДИТЕЛЬНОГО ВОССТАНИЯ 1916 ГОДА В ПРОИЗВЕДЕНИЯХ ИЛЬЯСА ЖАНСУГУРОВА.....	633
Каримов К.С., Гокче М., Турсун Х.М. ВОПРОСЫ НАЦИОНАЛЬНОЙ ИДЕНТИФИКАЦИИ В ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЗБЕКАЛИ ЖАНИБЕКОВА.....	650

ИСТОРИЯ

Абдимомынов Н.Т., Сауыркан Е. ВЕНЕЦИЯ, ГЕНУЯ И ЗОЛОТАЯ ОРДА: РАЗВИТИЕ ТРАНСКОНТИНЕНТАЛЬНОЙ ТОРГОВЛИ В СЕВЕРНОМ ПРИЧЕРНОМОРЬЕ В XIII–XIV ВЕКАХ.....	662
Абуов Н.А., Ильясова Г.С., Уалиева С.К. МАЛЫЕ ГОРОДА СЕВЕРО-КАЗАХСТАНСКОЙ ОБЛАСТИ: ИСТОРИЯ И АНАЛИЗ ТЕКУЩЕЙ СИТУАЦИИ.....	679
Абылов Т.Т., Муталиев М.К., Казмуханов Р.М. РОЛЬ РЕЛИГИИ В ОТНОШЕНИЯХ ЗОЛОТОЙ ОРДЫ И МАМЛЮКСКОГО ГОСУДАРСТВА.....	696
Байгабатова Н.К., Ишкалова Г.И. АРХИВНЫЕ МАТЕРИАЛЫ КАК ИСТОЧНИК ИЗУЧЕНИЯ ЗЕМЕЛЬНЫХ ОТНОШЕНИЙ В СЕВЕРНОМ КАЗАХСТАНЕ В XIX – НАЧАЛЕ XX В. (НА ОСНОВЕ ДОКУМЕНТОВ ЦГА РК).....	709
Болатхан А. ИДЕОЛОГИЯ ЗАКОННОСТИ И ПРАКТИКА ИСКЛЮЧЕНИЯ: «НАКАЗАННЫЕ НАРОДЫ» В СИСТЕМЕ СПЕЦПОСЕЛЕНИЙ (1948–1953 ГГ.).....	727
Доскараева А.А., Мухатова О.Х. КАЗАХСКО-БУХАРСКИЕ ВЗАИМОТНОШЕНИЯ В 30-Х ГОДАХ XVII ВЕКА – ПЕРВОЙ ЧЕТВЕРТИ XVIII ВЕКА (ПОЛИТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ).....	743
Дьякова Е.В. АГИТАЦИОННАЯ РАБОТА ПОД НЕМЕЦКОЙ ОККУПАЦИЕЙ: ИДЕОЛОГИЧЕСКАЯ РОЛЬ ГАЗЕТЫ «НОВАЯ УКРАИНА» В ХАРЬКОВЕ (1941–1943).....	760
Исмагулов У.Ш., Конбай Е. ГОЛОД НАЧАЛА 1920-Х ГГ. И ПРОБЛЕМЫ БЕСПРИЗОРНЫХ ДЕТЕЙ (ПО ДАННЫМ АКТЮБИНСКОГО АРХИВА).....	773
Йорулмаз О., Токжигитова М.А. РЕПРЕССИРОВАННОЕ МУСУЛЬМАНСКОЕ ДУХОВЕНСТВО ЮЖНОГО КАЗАХСТАНА 1920–1940-Х ГОДОВ.....	787
Каипбаева А.Т., Белялова А. ГОСУДАРСТВЕННАЯ СИСТЕМА СОЦИАЛЬНОЙ ЗАЩИТЫ БЕСПРИЗОРНЫХ ДЕТЕЙ (1920–1930 гг.).....	803
Кара А., Тайман С.Т., Жарбулова С.Т. ИДЕИ МУСТАФЫ ЧОКАЕВА И СТРАТЕГИЧЕСКАЯ МИССИЯ ОРГАНИЗАЦИИ ТЮРКСКИХ ГОСУДАРСТВ.....	823
Сейтхан Ш. ОБЩИЕ ЧЕРТЫ КОЧЕВОГО ОБРАЗА ЖИЗНИ ТЮРКОВ И МОНГОЛОВ.....	840
Сулейменова А.Т. НАСИЛЬСТВЕННОЕ ОСЕДАНИЕ КОЧЕВЫХ И ПОЛУКОЧЕВЫХ ХОЗЯЙСТВ КАК ОДНА ИЗ МЕР ПО ИСКОРЕНЕНИЮ ТРАДИЦИОННЫХ РОДОВЫХ ОТНОШЕНИЙ (30-Е ГОДЫ XX ВЕКА).....	855
Ташагил А., Нурсултанова Л.Н., Танатарова Ж.Т. ИРАНО-ТАДЖИКСКИЕ ТОРГОВО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ОТНОШЕНИЯ: СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ.....	872

ЭТНОЛОГИЯ/АНТРОПОЛОГИЯ

Есенаманова А.С., Калыш А.Б. РЕПРЕЗЕНТАЦИЯ МАТЕРИАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ ЧЕРЕЗ ТРАДИЦИОННЫЙ КОСТЮМ: ТЮРКСКОЕ КУЛЬТУРНОЕ НАСЛЕДИЕ В МУЗЕЙНОМ ПРОСТРАНСТВЕ КАЗАХСТАНА.....	887
Калшабаева Б.К., Егизбаева М.К. КАНДАСЫ ВОСТОЧНОГО КАЗАХСТАНА: ПРОБЛЕМЫ МИГРАЦИИ И АДАПТАЦИИ.....	900
Сыздыкова Г.М. ИЗМЕНЕНИЕ ЭТНИЧЕСКОЙ СТРУКТУРЫ НАСЕЛЕНИЯ ОБЛАСТНЫХ ЦЕНТРОВ СЕВЕРНОГО, ЦЕНТРАЛЬНОГО И ВОСТОЧНОГО КАЗАХСТАНА (2009–2024 ГГ.).....	916

CONTENTS

HISTORIOGRAPHY AND SOURCE STUDIES

Bulanov E.O. THE ISSUES OF THE NATIONAL LIBERATION UPRISING OF 1916 IN THE WORKS OF ILYAS ZHANSUGUROV.....	633
Karimov K.S., Gökçe M., Tursun Kh.M. ISSUES OF NATIONAL IDENTIFICATION IN UZBEKALI ZHANIBEKOV’S SOCIAL AND POLITICAL ACTIVITIES.....	650

HISTORY

Abdimomynov N.T., Sauyrkan Ye. VENICE, GENOA, AND THE GOLDEN HORDE: THE DEVELOPMENT OF TRANSCONTINENTAL TRADE IN THE NORTHERN BLACK SEA REGION IN THE 13TH–14TH CENTURIES.....	662
Abuov N.A., Ilyassova G.S., Ualiyeva S.K. SMALL TOWNS OF THE NORTH KAZAKHSTAN REGION: HISTORY AND ANALYSIS OF THE CURRENT SITUATION.....	679
Abylov T.T., Mutaliyev M.Kh., Kazmukhanov R.M. THE ROLE OF RELIGION IN RELATIONS BETWEEN THE GOLDEN HORDE AND THE MAMLUK STATE.....	696
Baigabatova N.K., Ishkalova G.I. ARCHIVAL MATERIALS AS A SOURCE FOR STUDYING LAND CONFLICTS IN NORTHERN KAZAKHSTAN IN THE 19TH – EARLY 20TH CENTURIES (BASED ON DOCUMENTS FROM THE CENTRAL STATE ARCHIVES OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN).....	709
Bolatkhan A. LEGALITY AS IDEOLOGY AND EXCLUSION AS PRACTICE: THE “PUNISHED PEOPLES” IN THE SYSTEM OF SPECIAL SETTLEMENTS (1948–1953).....	727
Doskarayeva A.A., Mukhatova O.Kh. KAZAKH-BUKHARA RELATIONS IN THE 30S OF THE 17TH CENTURY AND THE FIRST QUARTER OF THE 18TH CENTURY (THE POLITICAL ASPECT).....	743
Dyakova He.V. AGITATION WORK UNDER THE GERMAN OCCUPATION: THE IDEOLOGICAL ROLE OF THE NEWSPAPER “NOVA UKRAINE” IN KHARKOV (1941–1943).....	760
Ismagulov U.S., Konbay Y. THE PROBLEM OF FAMINE AND HOMELESS CHILDREN IN EARLY 1920S (BASED ON AKTOBE ARCHIVE).....	773
Yorulmaz O., Tokzhigitova M.A. REPPRESSED MUSLIM CLERGY IN SOUTH KAZAKHSTAN (1920s–1940s).....	787
Kaipbayeva A.T., Belyalova A. THE STATE SYSTEM OF SOCIAL PROTECTION FOR HOMELESS CHILDREN (1920s–1930s).....	803
Kara A., Taiman S., Zharbulova S. THE IDEAS OF MUSTAFA CHOKAYEV AND THE STRATEGIC MISSION OF THE ORGANIZATION OF TURKIC STATES.....	823
Syeitkhan Sh. COMMON ASPECTS OF THE NOMADIC LIFE OF TURKIC AND MONGOLS.....	840
Suleimenova A.T. FORCED SETTLEMENT OF NOMADIC AND SEMI-NOMADIC FARMS AS ONE OF THE MEASURES TO ERADICATE TRADITIONAL TRIBAL RELATIONS (THE 30S OF THE TWENTIETH CENTURY).....	855
Tasagil A., Nursultanova L.N., Tanatarova Zh.T. IRANIAN-TAJIK TRADE AND ECONOMIC RELATIONS: CURRENT STATE AND PROSPECTS.....	872

ETHNOLOGY/ANTHROPOLOGY

Yessenamanova A.S., Kalysh A.B. THE REPRESENTATION OF MATERIAL CULTURE THROUGH TRADITIONAL COSTUME: THE TURKIC CULTURAL HERITAGE IN THE MUSEUMS SPACE OF KAZAKHSTAN.....	887
Kalshabayeva B.K., Egizbaeva M.K. THE KANDAS OF EASTERN KAZAKHSTAN: MIGRATION AND ADAPTATION ISSUES.....	900
Syzdykova G.M. CHANGING THE ETHNIC STRUCTURE OF THE POPULATION OF THE REGIONAL CENTERS OF NORTHERN, CENTRAL AND EASTERN KAZAKHSTAN (2009–2024).....	916

ASIAN JOURNAL “STEPPE PANORAMA”

2025. 12 (3)

Бас редактор:

Қабылдинов З.Е.

Компьютерде беттеген:

Копеева С.Ж.

Құрылтайшысы және баспагері:

Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігі Ғылым комитеті

Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты ШЖҚ РМК

Редакция мен баспаның мекен-жайы:

050010, Қазақстан Республикасы, Алматы қ., Шевченко көш., 28-үй

ҚР ҒЖБМ ҒК Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты ШЖҚ РМК

Журнал сайты: <https://ajspiie.com>

Ш.Ш. Уәлиханов ат. ТЖЭИ басылған:

050010 Қазақстан Республикасы, Алматы қ., Шевченко көш., 28-үй